

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

**Vliv rodičů při formování hodnotového
žebříčku dospívajících**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lenka Součková

Vypracovala:

Petra Plevová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vliv rodičů při formování hodnotového žebříčku dospívajících“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 16. 4. 2012

.....

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Lence Součkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Petra Plevová

OBSAH

Úvod	5
1. Obecná charakteristika dospívání	6
1.1 Dospívání z pohledu vývojových teorií	6
1.2 Pubescence	7
1.3 Adolescence	13
2. Rodina	19
2.1 Vymezení pojmu rodina	19
2.2 Funkce rodiny	21
2.3 Struktura rodiny	22
2.4 Náhradní rodina	24
2.5 Současná moderní rodina	25
3. Výchova v rodinném prostředí	28
3.1 Výchovné styly v rodině	29
3.2 Prostředky výchovy	32
4. Hodnoty a hodnotová orientace	36
5. Empirická část	43
Závěr	67
Resumé	69
Anotace	70
Seznam použité literatury	71
Seznam tabulek	73
Seznam příloh	74

Úvod

Tématem bakalářské práce je vliv rodičů při formování hodnotového žebříčku dospívajících. Nejtěžší dobou pro děti i rodiče bývá období mezi dětstvím a dospělostí, jež bývá plné kritických zvrátů. Fyziologicky je podmíněno změnami hormonálními i tělesnými a psychicky přináší vnitřní konflikty a zmatek. Mladý člověk přestává rozumět světu i sám sobě a vynořují se otázky po smyslu vlastní existence. Usilovně hledá sám sebe a snaží se formovat svou identitu. To obvykle vede ke střetům mezi ním a dospělými. Začíná boj o vlastní, často odlišné hodnoty a názory, o právo svobodně myslet a rozhodovat se, právo být sám sebou. Tady se často rodiče ptají, co dělat. Někteří se domnívají, že děti se mají nechat růst bez vnějších zásahů a jedinou rodičovskou povinností je dítě krmit, šatit a zajistit mu přístřeší. Jsou i případy, kdy rodiče nemají prostředky, vzdělání nebo vůli udělat pro ně víc a tak děti vyrůstají jako dříví v lese. Ovšem rodičovství znamená víc než jen počít dítě, představuje péči, ochranu, pomoc, vedení a učení. Úkolem rodičů je pomáhat dítěti vypěstovat si vlastní identitu, přitom respektovat jeho jedinečnost a optimálně utvářet jeho osobnost. Musí vynakládat co největší úsilí, aby pomohli, svým dětem rozvinout ty nejlepší vlastnosti, jež v nich jsou a usměrňovat ty špatné. Rodič by se měl stát jakýmsi asistentem při vývoji a výchovném procesu dítěte. Není pochyby, že k výchově dítěte je třeba jistoty a sebevědomí, podepřených určitými zkušenostmi a znalostmi potřeb dítěte a péče, kterou k příznivému vývoji potřebuje. Touha poskytnout dítěti vše nejlepší, co pro svůj zdravý život potřebuje, je hluboce zakotvená tradice v našem národě. Zodpovědnost za potomstvo se stává zároveň zodpovědností za společnost i celé lidstvo, protože zdraví jedinci tvoří zdravou společnost.

Práce je zaměřena na zjištění hodnotové orientace současné mládeže, poznání jejich hodnot, postojů a priorit. Cílem je také ukázat, jakou roli hraje a jak ovlivňuje rodinné prostředí, výchova v rodině hodnotový žebříček mladého člověka. Cílem práce je i zjistit, zda a jak velké jsou rozdíly v jednotlivých hodnotách, podle toho v jakém typu rodiny a stylu výchovy dospívající vyrůstá a je formován.

V praktické části bude k získání dat provedeno sociální šetření formou dotazníků, a to u studentů základních a středních škol. V této části budou potvrzeny či vyvráceny hypotézy, které byly na začátku práce stanoveny. Výsledky šetření budou doplněny grafy a tabulkami.

1. Obecná charakteristika dospívání

Dospívání je období přechodu mezi dětstvím a dospělostí. Je to doba celé řady dramatických změn, které zasahují do všech oblastí života. Na jedné straně jsou to změny biologické, kdy dochází k tělesnému růstu, při kterém se tělo dítěte mění na tělo fyzicky dospělého člověka schopného se rozmnožovat. Na druhé straně změny psychické, kdy se mění způsob myšlení, prožívání, chování a přichází i vnitřní konflikt a zmatek. Mladí lidé nerozumí sobě ani světu a život se najednou zdá být nekonečně složitý a z obrazu světa dostávají známý světobol. Usilovně hledají sami sebe a snaží se formovat svou identitu a vydobýt si určité postavení ve společnosti. Je to velice bouřlivé období, ve kterém dochází k mnoha konfliktům a kritickým zvratům. Začíná boj o vlastní často odlišné hodnoty, o právo svobodně myslet a rozhodovat se, právo být sám sebou. To obvykle vede ke střetům mezi jimi a dospělými. Průběh dospívání není zcela závislý jen na osobnosti jedince, důležitou roli zde hrají i sociální a kulturní podmínky, ve kterých se jedinec vyvíjí a je formován. Období dospívání klade velké nároky jak na nejbližší okolí, především rodinu, pubescenta i adolescenta samostatného.

Dospívání je čas pro splnění několika úkolů a to přijetí vlastního těla, dosažení kognitivní komplexnosti a schopnosti abstraktního myšlení. Dále uplatnění se ve vrstevnických vztazích a změna vztahu k dospělým. Získání představy o ekonomické nezávislosti, ujasnění si představ o stylu života a upevnění si hierarchie hodnot.¹

Dospívání se dělí na dvě vývojová období. První je fáze pubescence, která probíhá přibližně mezi 11. a 15. rokem a po ní nastupuje fáze adolescence od 15. do přibližně 20. roku života.

1.1 Dospívání z pohledu vývojových teorií

S. Freud ve své psychoanalytické teorii objasňuje vývoj pohlavní identity, a energii sexuálního pudu považuje za rozhodující pudovou sílu, kterou nazval libido. Podle něj se lidská sexualita neprobouzí až v pubertě, nýbrž každý člověk pociťuje sexuální vjemy již od narození. Konečné genitální stádium vývoje libida, kdy dochází u jedince

¹ Doňková, O., Novotný, J. S. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 114-115

k oživení sexuálního pudu a k dosažení pohlavní zralosti odpovídá období dospívání. V této fázi si jedinec hledá partnera, se kterým navazuje citové a erotické vztahy.

Jeho dcera *A. Freudová* období dospívání viděla jako růst pudových tendencí a narušení rovnováhy v osobnosti, *narušení rovnováhy mezi id a egem*. Problémy dospívání mají řešit dva obranné mechanismy, a to intelektualizace a asketismus. Intelektualizace sexuální pudy přeměňuje na jinou úroveň energie, která je využita k intelektuálním účelům, jako je zájem o různé teorie, umělecké směry a filozofování. Asketismus se projevuje nadměrnou sebekontrolou a potlačením pudů, aniž by byly nahrazeny něčím novým.²

V *psychosociální teorii E. Erikson* toto období vidí, jako hledání vlastní identity. Je to období zmatku, boje s nejistotou, pochybování o sobě samém a hledání svého místa ve společnosti. Cílem je dosáhnout pozitivního hodnocení sebe sama, získat sebejistotu, osamostatnit se a nabýt zdatnosti v tělesných, intelektuálních a společenských dovednostech.³

Podle *J. Piageta* a jeho *teorie kognitivního vývoje*, je rozumový vývoj dítěte výsledkem interakce biologického zrání a zkušeností, které dítě aktivně získává z okolního světa. Dítě při poznávání světa si vytváří určitý názor a představu o jeho fungování. Piaget dospívání zařadil do stádia formálních operací, kdy dítě dokáže logicky myslet o abstraktních pojmech a systematicky testovat hypotézy. Zabývá se abstrakcí, budoucností a ideologickými problémy a jeho úroveň myšlení dosahuje úrovně myšlení dospělého.⁴

1.2 Pubescence

V období označovaném jako *pubescence*, dochází ke komplexní proměně všech složek osobnosti. Nejnápadnější jsou tělesné proměny, spojené s pohlavním dozráváním, kdy se měnící zevnějšek stává podnětem ke korekci sebepojetí. V rámci celkového vývoje dochází i ke změně způsobu myšlení, kdy dospívající jsou už schopni uvažovat abstraktně o různých situacích, které zatím reálně nenastaly. Pubescenti se

² Vízdal, F. Základy psychologie I. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, s. 44-46

³ Doňková, O., Novotný, J. S. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 26-27

⁴ Doňková, O., Novotný, J. S. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 28-30

začínají osamostatňovat z vázanosti na rodiče, značný význam pro ně mají vrstevníci, s nimiž se ztotožňují. Zakončují povinnou školní docházku a volí si své budoucí povolání, které bude určovat jejich sociální postavení. První zkušenosti získávají i s partnerskými vztahy, kdy zažívají první lásky. Mnohé tyto změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale významně je ovlivňují i psychické a sociální faktory, které jsou ve vzájemné interakci.⁵

Puberta je období a proces tělesných změn, při kterých pohlavní orgány produkují různé hormony, které stimulují růst, funkci a proměny mozku, kostí, svalů, kůže, vnitřních a pohlavních orgánů. Během puberty se rozvinou rozdíly ve velikosti, tvaru a funkci tělesných struktur. Nejvíce zřetelné to je u tzv. druhotných pohlavních znaků. Důsledkem toho se mění zevnějšek dospívajících. Vlastní zevnějšek je důležitou součástí identity a proto fyzická proměna bývá u pubescentů citlivě prožívána. Vzhled se stává u většiny z nich jednou z nejdůležitějších věcí.

U chlapců dochází ke změně velikosti varlat, což je prvním příznakem puberty. Jejich funkcí je produkovat hormony, které spouští většinu změn mužského pohlavního zrání. Mužský penis roste od čtvrtého roku života, kdy ale nedochází k velké změně. Ovšem začátkem pubertálních změn se začne zvětšovat a roste do 18 let. S růstem genitálu začíná růst i ochlupení ohanbí. Tělesné ochlupení se objevuje i na jiných částech těla např. v podpaží, nad horním rtem a kolem brady. Vlivem hormonů dochází k růstu hrtanu a to má za následek změnu hlasu. Velkou změnou prochází také tvar těla, kdy se zvětšuje objem kosterních svalů. Nárůst váhy trvá přibližně dva roky a výška postavy se mění o 8,5 - 12 cm ročně. První začínají růst chodidla a dlaně, přidávají se končetiny a naposledy roste trup.

U dívek je prvním fyzickým znakem puberty růst prsou. Dochází ke zpevnění bradavek přibližně mezi 10. a 11. rokem věku. Během prvního roku se prsa začínají vzdouvat a být patrná také navenek. Ochlupení ohanbí je druhou pubertální změnou, které si lze všimnout poté, co začínají růst prsa. V závislosti na rostoucí hladině hormonů se mění i pochva, děloha a vaječníky. První menstruační krvácení přichází zpravidla 2 roky po začátku růstu prsou. Průměrný věk prvního krvácení je kolem 12. roku života. K velkým změnám dochází i ve tvaru těla, kdy se rozšiřuje dolní část pánve. Zvyšuje se množství tukové tkáně v oblasti prsou, boků, hýždí, stehen a horních

⁵ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 209

paží. Rozdíly v rozložení tuku na určitých místech přispívají k typicky ženskému tvaru těla na konci puberty.

Podle Macka jsou „pubertální změny, včetně růstu, zrání a reprodukční schopnosti, dány takovými faktory jako socio-ekonomický status, výživa či systém zdravotní péče. Stejně důležité jako vlastní biologické a fyzické změny je, jak jsou tyto změny vnímány a hodnoceny jejich nositeli a také jejich okolím. Klíčovou roli má předpokládané hodnocení od osob, které dospívající považuje za důležité. Rovněž instituce, média, kultura, umění, průmysl apod., se zabývají pubertou jako fenoménem a zpětně se stávají obsahem reflexe a sebereflexe pubescentů.“⁶

Proměnu svojí vizáže vnímá a prožívá každý jinak. Někdo se za své tělo stydí a nemůže se s ním ztotožnit. Pokud dospívající navíc dostává i negativní ohlasy a hodnocení z okolí ke svým změnám, může u něj dojít ke zhoršení svého sebehodnocení. Zásadní a zjevná proměna těla může dokonce v krajních případech vést k pocitu ohrožení integrity vlastního já a vést ke ztrátě sebejistoty. Význam zevnějšku vzrůstá a projevuje se větším zaměřením pozornosti na vlastní tělo, ale i na oblečení a na celkovou úpravu. Nespokojené se svým zevnějšek bývají obecně dívky, protože dříve dospívají a jejich tělo se nápadněji mění. Dívky často hodnotí a srovnávají svůj zevnějšek s „dokonalými“ lidmi, kteří jsou jim nabízeni v různých časopisech a médiích. Zde dochází k velkému nebezpečí, že dívky a dnes i často chlapci, začnou řešit svoje nedostatky na kráse drastickými dietami nebo přehnaným cvičením. A tady už je jen krůček k tomu, aby onemocněli anorexie nebo bulimie. Tyto poruchy příjmu potravy se právě nejčastěji vyskytují u dívek ve věku 13-18 let.

Hormonální změny ovlivňují rovněž duševní a emoční prožívání. Pro pubescenty je velmi typická emoční labilita, tendence reagovat přecitlivěle a podrážděně na různé vnější podněty. Emoční reakce pubescenta jsou ve srovnání s minulým obdobím nápadnější a ve vztahu k vyvolávajícím podnětům jsou méně přiměřené. I když reakce mohou být dost intenzivní, jsou spíš krátkodobé, proměnlivé a lze jen těžko předvídat, jakým způsobem dítě zareaguje příště. Projevuje se u nich vztahovačnost, která vyplývá z pocitů osobní nejistoty.

Dalším typickým znakem je určitá uzavřenost a neochota jakkoliv navenek projevovat pocity. Ubývá infantilní citové bezprostřednosti a otevřenosti, kdy dospívající své city považují za intimní a nechtějí je s kýmkoliv jiným sdílet.

⁶ Macek, P. Adolescence. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 55-56

Z vývojového hlediska je to nutné, protože se tím jejich vnitřní citový život rozvíjí. „Tato zkušenost je vede k postupnému uvědomění, že mezi tím, co lidé prožívají a jak se projevují, může být značný rozdíl. Pubescent věnuje svým pocitům a prožitkům větší pozornost než dříve, stává se více introvertovaným. Není ani ochoten dát svoje pocity najevo, protože v nich sám nemá jasno, někdy je neumí dobře verbalizovat a navíc se obává nepochopení, výsměchu nebo pouze se stydí.“⁷

Výkyvy v sebehodnocení souvisí s jejich celkovou nejistotou a emoční nevyrovnaností. Zranitelnost a nejistota sebeúcty se často projeví v přecitlivělosti na jakékoliv připomínky a reakce jiných lidí, které bývají pubescentem interpretovány jako urážející, nevhodné a nepřátelské. Tato vztahovačnost je výrazem osobní nejistoty a je výsledkem proměny vlastní identity. Chování ostatních lidí a informace od nich, které bývají někdy i negativní a kritické, dávají pubescentovi zpětnou vazbu. Komunikace s dospívajícími bývá velice problematická a jejich reakce jsou mnohdy nepředvídatelné, protože reagují podrážděně, vznětlivě a často mají problémy se ovládat. Pubescenti nesnáší kompromisy, neustále se jim něco nelíbí a ve vztahu k dospělým mají neochotu přijímat jejich názory a podřizovat se jim.

Celková nejistota u pubescentů vyvolává různé obranné reakce (regrese, únik do fantazie, tzv. mechanismus kyvadla). Mechanismus kyvadla funguje tak, že dospívající, který dosáhl nějaké vyšší úrovně, se v určitém okamžiku vrací jen krátkodobě a dočasně k dětskému chování. Návrat do vývojově nižší fáze jim umožňuje relaxaci a prožít na chvíli pocit jistoty. U regrese se jedinec dostává na nižší vývojové stádium, které trvá tak dlouho, jak to jedinec vzhledem ke své osobnostní zralosti a vyrovnanosti potřebuje. Při volbě regrese je jedinec vystaven větší zátěži, než může zvládnout. V pubertě je častou obrannou reakcí únik do fantazie, kdy jedinci umožňuje odpoutání od reality a symbolické zvládnutí situací, které nedovede reálně řešit. Matějček uvádí že, „mnoho času tráví mladiství tzv. denním sněním, k němuž jim napomáhá jednak nový mohutný příliv fantazie, objev vlastního vnitřního citového světa, dále jejich nynější rozporné postavení mezi dětstvím a dospělostí a nepochybně i nově objevená sexualita.“⁸

Pubescenti začínají myslet na úrovni formálních logických operací, kdy už jsou schopni uvažovat hypoteticky o různých, reálně možných i méně pravděpodobných situacích. Jakmile si osvojí tento způsob myšlení, začnou jej považovat za všemocný. Celková změna v uvažování se projeví i v přístupu ke světu a k sobě samému. Ve svých

⁷ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 215

⁸ Matějček, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 84

úvahách o budoucnosti, mají různé představy, cíle a plány, co by chtěli dělat a čeho by chtěli dosáhnout. Svoje úvahy a názory často považují za výjimečné a všemocné. Nedostatek životních zkušeností jim pomáhá zjednodušit jejich pohled a přístup k mnoha problémům. Z toho také vyplývá velká kritičnost pubescentů, kteří jsou přesvědčeni, že všechno v životě jde snadno vyřešit. Matějček ve své knize píše: *„úsudky dospívajících dětí mohou být velmi bystré, jenomže nejsou podloženy životními zkušenostmi a znalostmi a zdaleka ještě nejsou osvobozeny od citového náboje, který v celém dětství zřetelně provází jejich myšlení. Jsou tedy často ukvapené a očividně nesprávné.“*⁹

Změna pohledu na svět vede k posílení určitého egocentrismu, který se projevuje v posuzování čehokoli, včetně sebe sama. D. Elkind popsal několik variant projevu takového egocentrismu:

- Pubescent bývá hyperkritický, jelikož si dovede představit různé varianty čehokoliv, většinou najde i takovou, kterou považuje za ideální. Ta se mu jeví jednoznačná, a proto o ní odmítá pochybovat a akceptovat nějaký kompromis.
- Pubescent má sklon polemizovat a tato tendence vyplývá z potřeby procvičit si své intelektové kompetence, potvrdit si jejich kvalitu a prokázat, jak skvěle je nyní schopen uvažovat.
- Pubescent často podléhá osobnímu klamu, že jeho myšlenky, pocity a zkušenosti jsou zcela výjimečné a myslí si, že uvažuje jinak než ostatní. Takové myšlení má často důsledek v rozmanitém sebezničujícím chování dospívajících, kteří si myslí, že se jim nemůže nic stát.
- Egocentrismus dospívajících se projevuje určitou formou vztahovačnosti, kdy mluví se o iluzi „imaginárního publika“, které neustále sleduje chování pubescenta. Jde o projev nezralého a nevyrovnaného sebevědomí, jež s pokračujícím vývojem zmizí.¹⁰

Všechny změny, kterými dospívající prochází, zásadním způsobem ovlivňují jeho rozvoj identity. Pubescent si vytváří nové pojetí vlastní identity, v němž se snaží upřesnit představu, jakým by chtěl být. Usiluje o hlubší sebepoznání, o přesnější obraz sebe sama, který by se stal základem jeho identity. Dále překračuje hranici aktuálního sebepojetí a snaží i o budoucí, hypotetické sebevymezení. V procesu rozvoje jedinci identity hraje významnou roli skupina, se kterou se ztotožní a vytvoří tak přechodné

⁹ Matějček, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 84

¹⁰ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 220-221

stádium tzv. skupinové identity. Skupina určitým způsobem definuje a utváří jedincovo sebevědomí, tím že podporuje jeho dosud nejasnou a nejistou individuální identitu.

Mění se i vztah k rodičům, kdy se dospívající snaží omezit svou podřízenost a závislost na nich. Touží získat větší svobodu, samostatnost při rozhodování a už nechtějí, aby jimi byli ovládáni. *„Pubescent odmítá podřízenou roli, resp. odmítá demonstrovanou formální nadřazenost autorit, jako jsou rodiče a učitelé. Je k nim kritický a je ochoten jim přiznat autoritativní pozici jenom, když je přesvědčen, že si ji zaslouží. Nekonečná polemika s názory dospělých jej uspokojuje, protože potvrzuje hodnotu jeho vlastních schopností. Dohadování s autoritou a demonstrace jejího odmítání je typickým znakem puberty. Pubescent ovšem neútočí na autoritu, aby ji zlikvidoval, ale aby se jí stal sám. Tím, že dospělým dokáže úspěšně oponovat a logicky argumentovat, dosahuje potřebného pocitu jistoty, že se jim dokáže vyrovnat.“*¹¹

Důležité pro pubescenta je zde prosazení sama sebe a možnost vyjádřit svůj názor tak, aby jej rodiče akceptovali a dále s ním už nemanipulovali. Potřeba změnit svou roli v rodině souvisí s celkovou proměnou identity, kdy se jedinec snaží získat větší postavení a omezit svou podřízenost a závislost. Toto odpoutání od rodiny nevede ke zrušení citové vazby k rodičům, ale k jejich proměně. Dětská závislost musí být nahrazena vyrovnanějším a vyvrálejší citovým vztahem, aby mohl být umožněn další vývoj osobnosti dospívajícího. Osamostatňováním se přeměňuje pocit bezpečí a jistoty, který ze závislosti na rodině vyplýval. Vazba na rodinu stále funguje, jen se přeměňuje jen do jiné roviny.

Snaha osamostatnit se a získat tak potřebný prostor pro další rozvoj osobnosti, bývá doprovázená orientací na jiné sociální skupiny, než je rodina. Velmi důležitou se pro pubescenta stává právě skupina vrstevníků, se kterou se může ztotožnit. Prostřednictvím skupiny poznává dospívající lépe sám sebe, vytváří si osobní identitu a nabývá své sebevědomí. S vrstevníky může navzájem sdílet stejné problémy, starosti, zkušenosti a zájmy, diskutovat na různá témata a srovnávat jejich problémy s vlastními. Vrstevníci se časem stávají neformálními autoritami, které mohou mít za určitých okolností větší vliv než rodiče.

Podobný proces osamostatňování probíhá i ve škole, kdy zdrojem bezpečí a jistoty už není učitel, ale stala se jím třída. Dospívající potřebuje mít jistotu, že je třídou přijímán a zároveň chce i v této skupině dosáhnout uspokojivé postavení, protože pozice

¹¹ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 229

ve třídě je také významná pro osobní identitu. Dobré postavení ve třídě lze získat na základě kompetencí, oblíbenosti a vlivu. Přednosti, které pubescenti nejvíce oceňují, je inteligence a na ní závislá vzdělanost. V pubertě není ceněn školní prospěch získaný velkým úsilím a snahou zavděčit se učitelům. Je známo, že dítě, byť i s vynikajícím prospěchem, má ve třídě pouze podřadnou pozici. Oblíbenost je vázána na kamarádké chování, schopnost komunikovat, smysl pro humor, toleranci, pozitivní emoční ladění, otevřenost a ochotu pomáhat.

Potřeba přátelství je v období dospívání velmi silná. Již na začátku puberty se objevuje touha po důvěrném vztahu s přítelem, který poskytuje dospívajícímu podporu, pocit bezpečí a jistoty. Dobrému příteli může důvěřovat, sdílet s ním intimní pocity, názory a životní zkušenosti. Na začátku dospívání si hledá jedinec přátele spíše stejného pohlaví, postupem času navazuje i důvěrné vztahy. Některé potká i první zamilovanost, většinou platonického typu.

Konec puberty je spojen i s ukončením povinné školní docházky. Velkým krokem v tomto období je i volba budoucího povolání. Při rozhodování se pubescent potýká s nejistotou, protože nemá ještě úplně jasno, co by chtěl v budoucnu dělat a co by jej uspokojovalo. Určité představy má, ale často nevedou ke konkrétnímu povolání. Důležité je uvědomit si své reálné schopnosti, sklony a nenechat se unášet fantazií. Zde sehrávají velkou roli názory a rady rodičů, kteří mohou dospívajícího navést správným směrem.

1.3 Adolescence

Adolescence je vývojové období mezi pubertou a ranou dospělostí, zpravidla od 15 do 20, případně 22 let věku. Je rozdělena na fáze rané 15 – 16 let, střední 16 – 18 let a pozdní adolescence 19 – 20 let. Je to období prakticky plné fyzické a sexuální dospělosti, ale sociálně a psychologicky se mladí lidé teprve hledají. „*Trvalou charakteristikou adolescence zůstává, že je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Z ontogenetického hlediska je jejím základním atributem dokončení pohlavního dozrání, fyzický a duševní rozvoj a sociální učení v nejširším slova smyslu.*“¹²

¹² Macek, P. Adolescence. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 12

Tělesný vývoj je již téměř dokončen a jedinci jsou se svými tělesnými změnami pomalu vyrovnáni a postupně si každý vytváří svůj vlastní osobitý styl. Vzhled vlastního těla je posuzován vzhledem ve vztahu k aktuálnímu standardu atraktivity, je srovnáván s ostatními adolescenty i aktuálně přijímanými ideály krásy. Vzhled se stává důležitou součástí identity, a když odpovídá aktuálnímu ideálu krásy, tak dospívajícímu zvyšuje sebevědomí a podporuje jeho pocit sebejistoty. *„Zevnějšek se stal cílem i prostředkem. Adolescent se potřebuje líbit jiným i sobě, aby se ubezpečil o své hodnotě. Zevnějšek je prostředkem k dosažení sociální akceptace a prestiže.“*¹³

Styl myšlení se u adolescenta zásadním způsobem nemění, protože formální logické operace už zvládnul v předchozím vývojovém období. Jedinec, ale už umí lépe užívat formálních operací a další zdokonalování probíhá především jejich cvičením a hromaděním zkušeností. V této době dosahuje svého maxima pružnost myšlení. Adolescenti umí uvažovat flexibilně, ale jejich nedostatek zkušeností, u nich vede až k příliš radikálnímu uvažování. Často preferují jednoznačná, rychlá a zásadní řešení a kompromis je u nich chápán jako nežádoucí a neodpovídající řešení situace nebo problému. Jejich plány bývají ještě někdy naivní a těžko dosažitelné, stanovené cíle jsou často vysoké, ale představují určitou příležitost k prokázání kompetencí, a tím i k potvrzení vlastní hodnoty dospívajícího. Jejich nezkušenost je nahrazena jejich nadšením, se kterým se snaží vytýčených cílů dosáhnout.

Z psychologického hlediska je tato fáze charakterizována hledáním a rozvojem identity. Potřeba identity je spojena se sebeúctou, sebehodnocením, kdy jedinci potřebují věřit v sebe sama a svoje schopnosti, dovednosti a mít pocit, že dokážou zvládat svůj život. Snaží se naplnit své možnosti rozvoje a usilují o získání určitého společenského postavení a uznání. *„Dosažení identity je jako finální stádium adolescence spojeno s prohlubováním sebereflexe, s aktivitou a se subjektivní potřebou vytvořit smysluplnou kontinuitu mezi vlastní minulostí, přítomností a budoucností.“*¹⁴

V adolescentním období pokračuje proces osamostatňování a rozvoje identity dvěma fázemi (podle Josselsonové, 1980):

- Fáze postupné stabilizace, kdy dochází k postupnému vyrovnávání vztahů s rodiči. Dospívající již dosáhl určité samostatnosti, osvojil si zralejší způsoby chování, a nemá již potřebu reagovat demonstrativními projevy. Pozitivním

¹³ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 256

¹⁴ Macek, P. Adolescence. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 26

výsledkem této fáze je vytvoření nových pravidel soužití, která by měla vést k nekonfliktnímu a klidnému vztahu mezi rodiči a adolescentem.

- Fáze psychického osamostatňování je ukončení separace ze závislosti na rodině. Je to doba dosažení úplné samostatnosti a vytvoření takové identity, která potvrzuje jedinečnost osobnosti a je alespoň přibližně realistická. Taková identita může sloužit jako integrující a regulující mechanismus, který ovlivňuje budoucí směřování i aktuální chování a prožívání jedince, kdy dává jeho existenci určitý řád a smysl.¹⁵

Mnoho adolescentů přijímá identitu, která vyplývá z jejich rodinného příběhu nebo která je jim nabízená společností a okolím, kdy napodobují různé vzory, které znají a považují je za přijatelné. Důležitou součástí identity se stává mužská a ženská role, kdy postupně dochází k jejich diferenciaci, zvláště v rámci rozvoje partnerské role. *„Dívky dozrávají rychleji biologicky i psychicky, a proto se dříve mění jejich základní zaměření. Potřeba citového vztahu je uspokojována partnerským vztahem a někdy se už objevuje i potřeba citové vazby a péče o závislou osobu, tj. touha po dítěti. Dívky se více definují prostřednictvím vztahů k lidem a méně vlastnostmi, které charakterizují samostatnou identitu. Chlapci tohoto věku považují za nejvýznamnější svou individuální identitu danou kompetencemi, výkonem a dosaženou sociální pozicí.“*¹⁶

Plnoletosti dosahují adolescenti v 18 letech a od tohoto okamžiku jsou plně zodpovědní za své jednání. Mají možnost uzavřít sňatek, možnost samostatně bydlet, mají volební právo a mohou získat řidičské oprávnění pro řízení motorových vozidel. Z psychologického hlediska je dospělost vymezena svobodou rozhodování, spojenou se zodpovědností za své rozhodnutí a z toho vyplývající jednání. Jedinec je stále více akceptován jako dospělý a tím pádem se od něho očekává i odpovídající chování. Dospívající se dostává do nového sociálního prostředí, kterému se musí přizpůsobit a chování podřídí určitým pravidlům. Adolescenti velmi často ovšem přijímají pouze svobodu, ale o zodpovědnost nestojí. Pro mnohé není nastávající dospělost atraktivní, protože je spojena se zodpovědností a omezeními, na jejichž zvládnutí nejsou dostatečně zralí a připravení. Potřeba oddálit dospělost se projevuje tzv. adolescentním moratoriem.

Adolescence je i období, kdy dospívající děti experimentují, hazardují, zkouší své hranice a rádi ignorují vše, co by jim vadilo v užívání svobod nové role. Připadá jim, že

¹⁵ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 263

¹⁶ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 264-265

jakákoliv omezení jsou na nic a že je potřeba všechno zkusit a užít si. Rádi upřednostňují intenzivní zážitky, kde je cílem zažít něco neobvyklého, nebezpečného a výjimečného.

Vztahy s vrstevníky mají v tomto období velký význam, protože díky nim lze dokončit fáze osamostatnění se a odpoutání od rodiny. V těchto vztazích dospívající uspokojují svoje základní psychické potřeby, jako potřebu kontaktu s přáteli, potřebu orientace a smysluplného učení s vrstevníky a potřebu citové jistoty a bezpečí. Pro adolescenta je skutečně podstatnější vztah s vrstevníky, který převyšuje i vztah s rodiči, avšak právě nabyté vztahy z primární skupiny rozhodují o síle orientace na vrstevnickou skupinu. Pokud jedinec pochází z rodiny, s kterou měl pozitivní vztah i v době hledání své identity, dokáže sám posoudit, co je špatné a co je již zlé.

Každá skupina podporuje rozvoj určitých vlastností osobnosti a určitých projevů chování. Bezvýhradná poslušnost a naprosté respektování norem a hodnot skupiny je odměňováno skupinovou identitou, která je považována za privilegium. Chování vrstevníků ovlivňují procesy rozhodování v běžných situacích a jsou zdrojem standardů chování. Pokud nejsou pro adolescenta rodiče jako základní model chování, slouží jako model právě chování vrstevníků. To může být velkým nebezpečím, protože styk s různými sociálními skupinami, může mít za následek kriminální činnost jedince.

„Je snadno ovlivnitelný vrstevníky, mění často svoje názory a přesvědčení a mění i svoje chování, aby bylo v souladu s normami a očekáváním skupiny, které je právě členem. Proto je jeho sebehodnocení značně kolísavé, závisí na tom, jak na něj druzí reagují.“¹⁷

Ovšem identifikace se skupinou představuje obvykle přechodnou fázi, kterou umožňuje překonat nejistotu osamostatňování a hledání individuální identity. Postupně by se měl jedinec od skupiny oddělovat, stejně tak, jako se odpoutal z vázanosti na rodinu. *„Ke konci adolescence se vztah k vrstevníkům mění. Už nejde o nekritický obdiv a přijímání všeho, co skupina vyžaduje. Jak se adolescent stává vyspělejší a jistějším, odpoutává se ze závislosti na vrstevnické skupině. V této době se více spoléhá na vlastní názor a dovede vyjádřit nesouhlas nejenom rodičům, ale i skupině kamarádů.“¹⁸*

Pro adolescenta jsou důležité i partnerské vztahy, kdy vzrůstá zájem o opačné pohlaví a sexuální život. Obvykle dochází k prvnímu pohlavnímu styku, jehož nejčastějším důvodem bývá zvědavost, kdy jde především o získání zkušeností

¹⁷ Macek, P. Adolescence. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 25

¹⁸ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 287

a experimentování. Adolescent ještě není pro trvalejší vtať dostatečně zralý a obvykle jde o romantickou lásku, která se po čase rozpadá. K navázání hlubších partnerských vztahů dochází později, kdy jsou jedinci vyzrálejší a dokážou dlouhodobý vztah udržet.

Uklidnění a vystřízlivění dospívajících vede k větší emoční stabilitě. Dochází k rozvinutí sebevědomí, sebejistoty, samostatnosti a sjednocení osobnosti. Adolescenti si ujasňují hierarchii hodnot, postojů, názorů a vyjasňují si vlastní postoj ke světu a k životu. Mají již určitou představu o osobních cílech a stylu života. Adolescent je již v životě více orientován, disponuje také určitými zkušenostmi, podle kterých si již dokáže obhájit své názory, pevnějším se stává jeho hodnotová orientace. Teprve až nyní je dospívající schopen vytvořit si určité preference hodnot. *„Adolescent je ochoten akceptovat, že normy jsou k tomu, aby regulovaly chování lidí a usnadňovaly tak jejich soužití i fungování celé společnosti. Na druhé straně už mladiství nechtějí přijímat pravidla jen proto, že jsou daná, ale uvažují o nich. Adolescent dovede být věrný tomu, co považuje za významné, co si sám zvolil. Individuální přesvědčení, tj. vnitřní regulace, má nyní větší váhu než vnější tlak na dodržování určitých norem.“*¹⁹

Výrazně se mění vztah s rodiči, kteří ztrácejí svoji nadřazenou pozici nad svými dětmi. Dospívající už ztrácí tendence se vůči nim demonstrativně vymezovat a jejich vztah k rodině se uklidňuje. Děti mají snahu oddělit, osamostatnit se od primární rodiny a více se zapojit do společnosti. I když se dospívající začínají sami uvolňovat ze závislosti na rodičích, zachovává si rodina svůj význam chápacího a pomáhajícího prostředí, kam se mohou vrátit, když jsou třeba v nouzi a potřebují pomoci.

Důležitým mezníkem tohoto období je ukončení školního studia, po němž následuje hledání vhodného pracovního místa nebo dalšího studia. V této fázi už jsou dospělí jedinci schopní vytýčit si realistické cíle, protože znají své osobní schopnosti a předpoklady. Nástupem do zaměstnání adolescent přijímá reálné profesní role a pro rodiče představuje tato změna definitivní dosažení dospělosti. Rodiče dávají dospělému jedinci větší samostatnost a právo o sobě rozhodovat. V tomto smyslu adolescent považuje nástup do zaměstnání pozitivně, protože se tím potvrzuje jeho nezávislost i jistá ekonomická soběstačnost. Tato změna přináší mnohé výhody, ale na druhou stranu vyžaduje po člověku, aby se přizpůsobil novému prostředí, lidem a pracovním požadavkům. Konkrétní zaměstnání může být zdrojem problémů i zklamání, protože velmi často se zde projevív rozpor mezi představou, očekáváním a skutečností. Znalosti

¹⁹ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 274

a schopnosti začátečníka jsou ve srovnání se zkušenějšími kolegy slabé a reakce spolupracovníků většinou jejich sebevědomí nepodpoří a otřesou sebejistotou nováčka.

Smyslem a cílem dospívání je možnost pochopit sám sebe, přijmout roli dospělého, osamostatnit se a najít vlastní, uspokojivou pozici ve společnosti. Pokud je jedinec vybaven správnými postoji, názory a hodnotami, nemá větší problémy se s touto novou rolí vyrovnat a ve společnosti uspět.

2. Rodina

„Rodina je malá skupina lidí svázaných dohromady věrností, péčí, spoluprací, tradicemi, zvyky a jazykem, jejíž hranice jsou rozlišitelné a zároveň pevné i flexibilní. Je to mikrosystém, v němž jednotliví členové ovlivňují sebe navzájem i systém jako celek.“²⁰

2.1 Vymezení pojmu rodina

Sociologický slovník definuje rodinu jako *„obecně původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“²¹*

Růst a vývoj dítěte neprobíhá ve vzduchoprázdnu. Samo přežití dítěte je vázáno na péči druhých lidí, vztahy k druhým lidem určují duševní vývoj dítěte a plné zařazení do lidské společnosti. K cíli začlenění do společnosti a k převzetí úloh zralého jedince vede však dlouhá cesta, při níž dítě potřebuje trvalou, pečlivou a citlivou pomoc. Jsou to tři okruhy lidského prostředí, které postupně ovlivňují sociální a osobní vývoj dítěte. Zaprvé je to rodina, zadruhé vrstevníci a nakonec styk se společností a kulturou vůbec. Všechny tyto tři oblasti jsou pro zdravý a harmonický vývoj dítěte nezbytné a nedostatky v kterémkoliv z nich mohou tento vývoj závažně narušit nebo pozdržet.

Rodina tvoří první lidské prostředí, s nímž se dítě setkává, a která uspokojuje jeho potřeby a formuje jeho osobnost. Zdravá a harmonická rodina je nejpřirozenějším prostředím, v němž dítě získává své první zkušenosti s lidmi od nejtělejšího věku až do dospělosti. Je pro ně domovem a přístavem jistoty a první skutečnou školou, v níž se učí věcem pro život nejpodstatnějším. Do současnosti nebyl objeven vhodnější výchovný model, než je rodina. Je to prostředí, které lze jen obtížně a často pouze nedokonale nahradit.

„Rodina je základní a nejvýznamnější společenskou jednotkou, jejíž společenský význam je nezastupitelný a jež je z tohoto důvodu pod ochranou státu a chráněna

²⁰ Colorosová, B. Krizové situace v rodině. 1. vydání. Praha: Ikar, 2008, s. 148

²¹ Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník II P-Ž. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 940

*zákonem. Jedině zdravá rodina je zárukou zdravé výchovy dětí.*²² Právní řád České republiky pokládá za rodinu především tu, která je založena manželstvím. Ovšem zároveň lze i chápat rodinu jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny nejen manželskými a příbuzenskými vztahy, ale zvláště společným způsobem života.

Rodinné vztahy jsou upraveny především Zákonem o rodině č. 94/1963 Sb., jež je doposud platným právním předpisem. Tento zákon považuje rodinu za základní kámen každé společnosti a rodiče mají zodpovědnost za výchovu svých dětí. Právní vztah mezi rodiči a dětmi vzniká nezávisle na lidské vůli, a to okamžikem narození dítěte. Oba rodiče mají stejné povinnosti i práva ke svému dítěti a není zde rozhodující, jestli jsou rodiče manžely či nikoliv. Právo dává rodičům ve vztahu vůči dítěti řadu oprávnění, kdy mohou rozhodovat o otázkách týkajících se života dítěte. Vztah mezi rodiči a dětmi lze do jisté míry charakterizovat jako soukromou záležitost rodičů, ale dítě není vlastnictvím rodičů a proto je jejich chování vůči dítěti do jisté míry kontrolováno a regulováno státem. Tento souhrn práv a povinností rodičů vůči dítěti se nazývá rodičovská zodpovědnost. „*Zákon o rodině ustanovení § 31 odst. 1 vymezuje rodičovskou zodpovědnost jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho majetku.*“²³

Při výkonu rodičovské péče jsou rodiče povinni chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje s použitím příslušných výchovných prostředků, kdy nesmí být ohrožena osobnost dítěte nebo dotčena jeho důstojnost. Dítě má právo na zabezpečení řádné výchovy a všestranného rozvoje, kdy rodiče mají svým osobním životem a chováním být dítěti příkladem. Jestliže z nějakých důvodů rodina zanikla nebo je dysfunkční, je povinnost státu zajistit dítěti náhradní výchovné prostředí v náhradní rodině nebo ústavu.

Vliv rodiny a odpovědnost rodičů rozhodujícím způsobem ovlivňuje celý růst, vývoj, citovou zralost a osobní stabilitu dítěte a klade základy jeho společenského a mravního vývoje. Zdárný citový vývoj v dětství je nejlepším předpokladem dobrého duševního zdraví v dospělosti. Je proto významným úkolem rodičů zajistit prostředí, které bude příznivé pro citový vývoj dítěte ve shodě s jeho individuálními předpoklady a potřebami.

²² Veselá, R. a kol. Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 13

²³ Veselá, R. a kol. Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 181

2.2 Funkce rodiny

„Rodina je primární skupinou, jejíž život je charakterizován specifickým spojením biologických, hospodářských, morálních, psychologických, právních a jiných procesů, v nichž se jednotlivé funkce rodiny realizují. Za základní jsou považovány funkce reprodukční, ekonomická, výchovná, socializační a ochranná.“²⁴

Rodina zajišťuje mnoho činností tím, že hmotně zabezpečuje svoje členy, pečuje o jejich zdraví, výživu, vytváří socializační a výchovné prostředí pro děti, kde jim vštěpuje morální způsoby chování ve společnosti a předává kulturní dědictví. Rodina své členy usměrňuje, ovlivňuje v různých směrech a v neposlední řadě chrání a podporuje. Funkce rodiny nezůstávají v průběhu vývoje neměnné, jejich obsah se proměňuje. Některé funkce mizí, ztrácejí svůj význam, přetvářejí se, zužují nebo se naopak rozšiřují.

Biologicko-reprodukční funkce rodiny plní plození potomstva a tím zajišťuje pokračování rodu a života rodiny. Velký význam má i pro společnost jako celek, protože má-li společnost zabezpečit perspektivy svého rozvoje, potřebuje stabilní základní jednotku. V posledních letech můžeme pozorovat především úbytek dětí, kdy stále více partnerů uvažuje pouze o jednom dítěti nebo neuvažují o dítěti vůbec. Bezdětná manželství bývají mnohdy vytvářena záměrně, neboť manželé upřednostňují prožitky materiálního charakteru před někdy zodpovědnou, nákladnou a nesnadnou výchovou dítěte. Dítě často vnímají jako překážku při budování kariéry a realizaci svých zájmů.

Ekonomická funkce rodiny určuje rodinu jako výrobní jednotku, kde je podstatou společné hospodaření členů a také jejich začlenění do výrobního procesu ve společnosti. Každá rodina disponuje určitými materiálními prostředky. Tyto prostředky tvoří, spotřebovává, rozděluje, investuje a tím se podílí i na ekonomické stabilitě státu. Poruchy ekonomické funkce rodiny se projevují v hmotném nedostatku, a dnes jsou často důsledkem vysoké nezaměstnanosti a zvyšování životních nákladů na domácnost.

Emocionálně-ochranná funkce rodiny zabezpečuje uspokojování citového a rozumového vývoje jedince. Jde o nezastupitelnou funkci, protože právě rodina by měla v první řadě vytvářet potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí, pochopení,

²⁴ Veselá, R. a kol. Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 19

uznání a vzájemné podpory. Tyto hodnoty rodinného života se významně podílejí na zdravém vývoji každého člověka a svým způsobem zabraňují především rozpadu osobnosti.

Socializačně-výchovná funkce rodiny zajišťuje výchovu dětí, kdy jim rodina předává základní návyky, normy, hodnoty a způsoby chování a tím je připravuje pro vstup do praktického života. Každá rodina vytváří své osobní, duchovní i kulturní prostředí, díky němuž se jednotliví členové navzájem formují. Dochází k přenosu kulturních hodnot, kdy se předávají tradice a zvyky. Rodina zprostředkovává jedinci jeho základní sociální začlenění a sociální status.

Rodiny lze rozdělit do několika kategorií podle toho, jak se jim daří vypořádat s funkcemi, které mají plnit. *Funkční rodina* přiměřeně plní všechny své funkce a podílí se na plnohodnotném rozvoji všech svých členů. *Problémová rodina*, ve které dochází k poruchám v plnění funkcí, je schopna své problémy řešit a vyřešit sama tak, že není vážněji narušen život rodiny. U *dysfunkční rodiny* dochází k vážným poruchám, kdy je zásadně narušen chod rodiny a je zde nutná pomoc a zásah z vnějšku. *Afunkční rodina* neplní své funkce a není schopná vůbec zabezpečit základní potřeby dítěte. Při tomto selhání rodiny, je nejlepší dítě vyjmout z rodiny a umístit do náhradní rodinné péče.

2.3 Struktura rodiny

„Variabilita rodinné skupiny se týká její velikosti, vnitřního členění i vazeb navenek. Základem, ve všech dosud známých typech společnosti prokazaným, zůstává dyadický pár složený z muže a žen, tj. nějaká forma manželství, vztahy rodičovství a sourozenectví. V zásadě je rodina tedy postavena na sexuálním partnerství trvalejšího rázu a na příbuzenství. Tzv. rodinné role, tj. role manžela, manželky, otce, matky, syna, dcery, bratra, sestry, v nichž se uskutečňují užší rodinné vztahy, jsou rolemi univerzálně rozšířenými a můžeme je najít ve všech typech společností.“²⁵

Rodina tvořená rodiči a dětmi, kteří žijí pohromadě a tvoří společnou domácnost, se nazývá rodinou *nukleární*. Je to malá, intimní, relativně uzavřená skupina, kde převažují pudově i citově motivované důvěrné osobní kontakty. Dále je charakterizována i společnými zájmy a vysokým stupněm solidarity. Nukleární rodina tvoří jakýsi základ,

²⁵ Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník II P-Ž. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 941

na němž je postavena rodina *rozšířená*. Širší rodina zahrnuje kromě již zmíněných také prarodiče, strýce, tety a ostatní příbuzné. Tato rodina by měla plnit určitou ochrannou funkci před krizemi osobního charakteru (rozvod, úmrtí, nemoc, ztráta zaměstnání) a nabízet pomoc i emoční podporu. Rodina orientační je taková, ve které se daný jedinec narodil, i vyrůstá. *Prokreační* se rozumí rodina, kterou dvojice zakládá manželstvím a v níž plodí další jedince. Rodina vzniklá na základě nového sňatku rodičů po rozvodu nebo ovdovění, se nazývá *rekonstruovanou*. V dnešní době se poměrně často setkáváme s rodinou, ve které chybí jeden z rodičů. Tato *neúplná* rodina vzniká několika způsoby, ať už neúmyslně, něčí vinou či vědomou volbou (svobodná matka, rozvedení rodiče, úmrtí rodiče, emigrace, adopce). Nepřítomnost rodiče může způsobit problémy, jak po psychické stránce, tak i finanční, protože veškeré starosti, povinnosti jsou přeneseny na jednoho rodiče. „*Neúplné rodiny jsou tu od pravěku. Po celá tisíciletí byla hlavní příčinou neúplnosti rodin smrt jednoho z rodičů. Byli tu vdovci, vdovy a sirotci. Rozvody jsou tu rovněž od dávných dob a nejsou vynálezem moderní doby. Masově se rozšířily teprve v posledních desetiletích. Se snížením úmrtnosti lidí středního věku podstatně ubylo sirotků a polosirotků, relativně však přibýlo neúplných rodin v důsledku rozvodu či vnitřního rozpadu rodin.*“²⁶

Rodina jako celek prochází ve svém vývoji obtížemi a někdy i závažnými krizemi. Nezřídka potíže, které u dítěte pozorujeme, jen odrážejí nesnáze a těžkosti celé rodiny. Mnozí dnes poukazují na vrtkavost a zranitelnost rodiny. Až příliš často se rodiny rozpadají a mezi těmi co přetrvávají, je mnoho rodin vnitřně narušených a konfliktních. Zachovávat rodinu za každou cenu jen kvůli dítěti není vždy tím nejlepším řešením. Rodina, jež vystavuje své dítě ustavičným hádkám, může způsobit trvalé následky a škody, jež se můžou negativně projevit na jedinci v budoucnu. Rozchod s rozumnou dohodou o vzájemném styku rodičů s dítětem může přinést úlevu z nesnesitelné situace. „*Správně fungující rodiny se nevyznačují něčím, co dělají nebo nedělají, ale tím, jak za každých okolností udržují v rovnováze individualitu a samostatnost svých členů a jejich sounáležitost s celkem a vzájemnou závislost. Správně fungující rodina pomáhá dětem vytvořit si vlastní smysl pro disciplínu, díky němuž pak i tváří v tvář nepřízní života či tlaku společnosti nepřestávají věřit samy sobě a svým možnostem*“.²⁷

²⁶ Matějček, Z. Rodiče a děti. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 29

²⁷ Colorosová, B. Krizové situace v rodině. 1. vydání. Praha: Ikar, 2008, s. 195-196

2.4 Náhradní rodina

„Je nesporné, že nejlepší předpoklady pro tvořivý výchovný proces jsou zajištěny tam, kde je rodina úplná a kde všichni její členové jsou vzájemně spjatí vztahem hlubokého porozumění, důvěry a náklonnosti. To je zajisté nejlepší ovzduší, ve kterém se dítěti dobře daří a kde se jeho osobnost může od začátku zdravě vyvíjet. Ale ani ta nejúplnější rodina, nemusí dobře fungovat a obtíže a poruchy, k nimž tam dochází, mohou výchovný proces narušit v samých základech. „Úplnost“ rodiny sama o sobě není rozhodně žádnou zárukou štěstí a výchovného úspěchu. Znamená to jen výhodnější výchovnou situaci nebo poněkud lepší výchovné předpoklady.“²⁸

Dítě má nárok na zabezpečení řádné výchovy a tento nárok je směřován vůči rodičům. Pokud je rodiče nemohou z nějakých důvodů pro dítě zajistit, má dítě nárok vůči státu a celé společnosti, aby mu bylo zabezpečeno náhradní výchovné prostředí. V současné době je u nás bohatý výběr rodinné výchovy pro ty děti, které nemohou z určitých důvodů vyrůstat ve své vlastní rodině. Důvodů může být celá řada, např. vlastní rodiče zahynou, emigrují nebo se kvůli svým zdravotním problémům nemohou o dítě starat. Jsou i situace, kdy se rodiče o své dítě starat nechtějí nebo se starají tak špatně, že jim musí být dítě odebráno.

Nejvýznamnější formou náhradní rodinné výchovy je *osvojení* nebo-li *adopce* dítěte. Cílem osvojení je založit takový právní vztah mezi osvojitelem a osvojencem jako mezi rodiči a dětmi a vytvořit tak dítěti náhradní harmonické rodinné prostředí. Dítě nabývá všech práv a povinností, jako by mělo vlastní rodiče. Dítě přijímá jméno svých nových rodičů a vzniká mezi nimi příbuzenský poměr. Osvojenému dítěti zanikají všechna práva a povinnosti k původní rodině.

Pěstounská péče je relativně volnější svazek, než je osvojení. Tato péče je určena dětem, které není možné z nějakého důvodu osvojit, nejsou právně volné, mají vysoký věk nebo problematický zdravotní stav. Pěstounská péče je chápána jako zvláštní forma státem řízené, kontrolované, hmotně podporované dlouhodobé náhradní výchovy v rodině. Realizuje se buď jako individuální pěstounská péče nebo jako kolektivní a to v tzv. SOS vesničkách. Dítěti v pěstounské péči zůstává jméno po vlastních rodičích, kteří neztrácejí práva a povinnosti k dítěti. Pěstounům je dítě svěřeno rozhodnutím

²⁸ Matějček, Z. Rodiče a děti. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 60

soudu a tím přebírají zodpovědnost za jeho péči a výchovu. Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte, úmrtím dítěte, rozhodnutím soudu nebo smrtí pěstounů.

Nejvolnější formou náhradní výchovy je *svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osobě* než rodiči. Je určena pro děti, u nich lze předpokládat, že se budou moci časem vrátit do svojí původní rodiny. Velmi často jsou děti svěřovány do výchovy prarodičů nebo jiných příbuzných.²⁹

Vzniklá nevlastní rodina potřebuje čas, aby začala opravdu fungovat jako rodinná jednotka. Neúplná nebo nově změněná rodina má však svůj výchovný úkol těžší. Ale podaří-li se jí vytvořit pro dítě domov a uspokojit jeho nejzákladnější citové potřeby, pak i ona může zajistit dítěti nejen šťastné dětství, ale dát mu i dobrý vklad pro jeho úkoly v dospělosti. Má-li se dítě vyvíjet v osobnost zdravou a společností užitečnou, potřebuje vyrůstat v citově příznivém a stálém prostředí.

2.5 Současná moderní rodina

V dnešním moderním světě dochází ve všech oblastech života k prudkým změnám. Tak prudkým, že se za jednu generaci změnil celý způsob života. Česká rodina se v důsledku změn znatelně vzdálila tradičnímu modelu rodiny, podle něhož je hlavou rodiny muž. Muž zastává roli ochránce a živitele rodiny, žena má za povinnost vychovávat děti a starat se o domácnost.

Ovšem během dvacátého století žena získala značnou samostatnost osobní, ekonomickou, společenskou a tím se také změnily role muže a ženy v rodině. Tradiční postavení muž-otec-živitel a žena-matka-domácnost, už ve spoustě rodin neplatí. Současný *rodinný model* se stále více vzdaluje tradičnímu patriarchálnímu modelu a přibližuje se rodinnému modelu egalitářskému. Tento model je již charakterizován demokratickým pojetím rodinných vztahů, kdy muž už není pánem domácnosti. Muž a žena jsou rovnocennými partnery, kteří se vzájemně zastupují a spolupracují.³⁰

Často se diskutuje o tom, jak dalece trpí dítě, když se matka vrátí do zaměstnání. V dnešní době, si ale jen málo rodin může dovolit žít z jednoho platu a tak ekonomický tlak na rodinu vyžaduje, aby pracovali oba partneři. *Ekonomická úroveň* mnoha rodin,

²⁹ Kejdová, M. Vaňková, Z. Právo a sociální politika. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 160-166

³⁰ Veselá, R. a kol. Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 50-51

se díky zadlužení, často pohybuje v nižším příjmovém pásmu. Ekonomický stav rodiny se promítá i do jejího společenského postavení a často zde hrozí sociální vyloučení jejich členů. Zvláště děti ze sociálně slabších rodin jsou dnes stále častěji terčem posměchu a šikanování ze strany vrstevníků.

Zvyšující se nároky na život mají za příčinu větší zatížení rodičů pracovními povinnostmi. Zaneprázdněnost rodičů se podepisuje na životním stylu rodiny, kdy jednotliví členové rodiny na sebe nemají čas. Ubývá chvil, kdy se rodina schází a tráví volný čas spolu. Dochází ke vzájemnému odcizení, nakonec se členové jen potkávají, případně spolu přestávají komunikovat vůbec. Rozpad vztahů v rodině, konflikty či jiné problémy uvnitř rodiny se mohou velmi rychle změnit ve stav ohrožující stabilitu rodiny, což může vést až k jejímu rozvratu.

Česká republika patří k zemím s nejvyšší *rozvodovostí*, podle statistik, každé třetí dítě žije buď s jedním rodičem, nebo v nové, nepůvodní rodině. Rozvod manželství a rozpad dosavadní rodiny představuje hodně těžké období v životě člověka. Jedná se o období naplněné stresem a důsledky rozvodu mohou účastníky ovlivnit na celý život. Pro děti znamená rozvod vždy zmatek a ztrátu. Ruší se zázemí, na které bylo dítě zvyklé a které mu dávalo pocit jistoty a bezpečí. Dítě v průběhu rozvodu rodičů, bývá vystaveno zátěžovým situacím, které nepůsobí příznivě na jeho osobnostní vývoj a můžou u něj vést až ke vzniku různých psychopatologických jevů. *„Děti o rozvodu nerozhodují a nemají pak žádnou kontrolu nad tím, co se s nimi děje během něj a po něm. Nemohou ovlivnit, jak se budou s rodiči vídat. Zvykly si spoléhat na určitou stabilitu domova a ta je teď narušena stěhováním, změnou zaměstnání rodičů či finančními problémy. Jaký dopad bude rozvod na děti mít, velmi závisí na vyspělosti, zdravém rozumu a dobré vůli rodičů, stejně jako na věku, emocionální a psychické vyspělosti a pohlaví dítěte.“*³¹

Uzavírání dalších vztahů a střídání partnerů, má také největší dopad právě na děti. Příchod nového vychovatele znamená vážný zásah do rodinného systému, a tím zvyšuje nároky na adaptační schopnosti dítěte. Dítě se musí seznamovat s novým partnerem a tato nově vzniklá situace u něj může navodit rozpaky, nedostatek sebevědomí, což se může projevit nedůvěrou k sobě samému i okolí. Často se zde scházejí děti jednoho i druhého partnera, které mají různý původ, různou výchovu a to může být také

³¹ Colorosová, B. Krizové situace v rodině. 1. vydání. Praha: Ikar, 2008, s. 95

potencionálním zdrojem potíží v nově vzniklé rodině.³² „V nevlastní rodině je důležité, aby každý člen cítil, že do nové rodiny patří a měl v ní své místo; často má každý stejné významné postavení jako dříve, ale v jiném rodinném uspořádání, s novými vztahy. Když se rodinné hranice stanou tak nejasné a volné, že skoro přestanou existovat, a lidé přicházejí a odcházejí takovou rychlostí, že ani nemohou vytvořit pořádnou rodinu, rodiče i děti trpí nedostatkem vědomí své vlastní identity.“³³

V dnešní době stále častěji dochází k odkládání vstupu do manželství a ke změně charakteru partnerského soužití. Sociologové nejsou jednotní v názoru na příčiny poklesu sňatečnosti. Jedni tvrdí, že česká společnost vytvořila dostatečný prostor pro individualizaci svobodné volby a pro svobodný životní styl, který je charakteristický vysokým počtem celoživotně svobodných jedinců. Stále větší počet lidí se rozhoduje žít s partnerem bez závazku manželství anebo samostatně. Řada partnerů se práce na vztahu bojí a proto se o něj ani nesnaží. Uspokojování jejich vlastních zájmů hraje větší roli, než představa dlouhodobého vztahu, podřízenosti a vázanosti. Druzí vidí trend snižování sňatečnosti v důsledku nepříznivých ekonomických podmínek v naší společnosti. Růst životních nákladů a nákladů na děti, nedostatek sociální jistoty způsobuje odkládání vstupu do manželství a odsouvání rodičovství. Stále více dětí se rodí neprovdaným matkám nebo lidem, kteří se rozhodnou zplodit spolu dítě a vychovávat jej mimo manželský svazek.³⁴

Všechna tato fakta a okolnosti mohou mít na jedné straně negativní roli při výchově a působení rodiny na dítě, ale na druhé straně mohou vést k určité *uvolněnosti, demokratizaci uvnitř rodiny*. Mezi rodiči a dětmi v dnešní době vzniká spíše partnerský vztah, kde dochází k určitému uznání názorové odlišnosti a děti se daleko více mohou podílet na organizaci života rodiny. Proto i přes všechny krize rodiny, stále současná moderní rodina prokazuje svoji silnou životaschopnost, efektivnost a nenahraditelnost.

³² Matějček, Z. Výbor z díla. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009, s. 374

³³ Colorosová, B. Krizové situace v rodině. 1. vydání. Praha: Ikar, 2008, s. 151

³⁴ Veselá, R. a kol. Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 42-43

3. Výchova v rodinném prostředí

„Výchova není řadou „technik“ nebo „manipulací“ určených k tomu, abychom ovládali jinou lidskou bytost. Je to zvláštní druh vztahu mezi vychovatelem a dítěte. Tento vztah je tím, co vás spojuje. Stává se prostředkem předávání všeho, co svému dítěti dáváte a co od něho získáváte. Je součtem tisíců vzájemných interakcí, k nimž dochází mezi vámi a dítětem. Je to plod úspěšného navázání a udržování vztahu“³⁵

„Jak mám vychovávat své dítě?“ Na tuto otázku zpravidla rodiče hledají konkrétní odpověď: *přísně nebo mírně, s tresty nebo bez trestů, autoritativně nebo kamarádsky, s citem nebo s rozumem?* Navíc rodiče mají stálé obavy, že na výchovu nestačí, že něco dělají špatně a taková nejistota není dobrou podmínkou výchovy dítěte. Výchova není totiž jen záměrným působením na dítě v okamžicích, kdy je poučujeme, napomínáme, povzbuzujeme nebo trestáme. Na dítě často daleko více působí příklad chování rodičů, kteří si svůj vliv vůbec neuvědomují. Děti lze totiž těžko převychovat, aniž by se změnili jejich rodiče. Dítě jako osobnost vidí ve svých rodičích určitý vzor, všimá si jejich postojů a způsobů řešení nejrůznějších situací a problémů. Proto je právě na rodičích, aby svému dítěti byli dobrým příkladem a vedli jej správným směrem. Takové klidné rodinné klima nebo naopak napjaté ovzduší v rodině, působí na celý vývoj dítěte a rozhodujícím způsobem poznamenává jeho budoucí postoje. Charakter tohoto rodinného prostředí vytváří především způsob, jak mezi sebou lidé v rodině jednájí a jak spolu hovoří. Podle M. Nakonečného: *„...rodinná výchova zahrnuje vztah rodičů k dítěti, způsob a míru kontroly dítěte, výchovné strategie a samozřejmě konkrétní obsah této výchovy. Rodinnou výchovu tvoří dvě základní složky a to míra projevů láskyplného zájmu o dítě a způsob kontroly dítěte.“³⁶*

I když tedy vývoj dítěte určuje především způsob soužití lidí v rodině, přece jen nelze pominout význam výchovných postojů, jimiž rodiče do jisté míry záměrně řídí výchovu svého dítěte. Různé postoje, které rodiče mají ve vztahu ke svým dětem, můžeme charakterizovat předně různou měrou citové účasti a dále rozdílným stupněm autoritativnosti a kontroly nad chováním dítěte. Chladný a necitlivý postoj k dítěti působí nepříznivě a jeho vývoj ochromuje a oslabuje. Naopak přehnaná citová vřelost

³⁵ Raser, J. Jak vychovávat děti, se kterými se dá žít. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 15

³⁶ Nakonečný, M. Psychologie osobnosti. 1. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 34

a přehnané připoutání dítěte k rodičům, může mít pro dítě v dospělosti za následek neschopnost vyjít ze své rodiny a žít opravdu samostatným životem.

Ještě na začátku minulého století se výchova takřka zaměřovala s vedením k poslušnosti, kdy se dítě mělo co nejdříve naučit poslouchat rodiče, naprosto ve všem a bez odmlouvání. Tento druh slepé poslušnosti byl z dnešních rodin pomalu vytlačen, z některých více, z jiných z části. Rodiče dnes mají větší respekt ke svým dětem, ve vztazích panuje větší demokratičnost, takže se rodiče a děti stávají spíše partnery a kamarády. Je zde třeba připomenout, že rodina je zvláštním společenským útvarem, kde mezi rodiči a dětmi nikdy nemůže být taková rovnost jako mezi dospělými členy společnosti.

„Rodinná výchova zprostředkovává dítěti seznámení s tím, co se souborně označuje jako kulturní vzorec, tj. normy chování, ale i myšlení a cítění, normy, které vystupují jako tradice, zvyklosti, módy, mravy, zákony a tabu.“³⁷

3.1 Výchovné styly v rodině

„Jedním z nejčastějších výchovných prohřešků, kterých se dopouštějí rodiče, je nedostatek ohledu k individualitě dítěte. K jeho individuálním potřebám, sklonům, tendencím, temperamentu, životnímu zaměření. Děti jsou různé a máme-li s různými dětmi dosáhnout stejného výchovného cíle, tj. harmonického, optimálního rozvoje jejich osobnosti, musíme s každým jednat trochu jinak. Jednat s dětmi „různě“, tj. s ohledem k jejich individualitě, to vyžaduje od rodičů, aby dítě dobře znali, aby se o jeho osobité, charakteristické rysy zajímali, aby se dovedli vcítit do jeho životní situace. Ale tento dar vcítění a poznání není dán každému a není samozřejmý.“³⁸

Rodinnou výchovu můžeme rozdělit do několika základních stylů uplatňovaných při výchově dítěte a to na *výchovu autoritativní, nadměrně pečlivou, nadměrně shovívavou a demokratickou*. Nadměrně pečlivá výchova je charakterizována silnou láskou k dítěti a přehnanou starostlivostí, která ubírá dítěti dostatek samostatnosti. Na potomka jsou kladeny nízké požadavky a dítě je neustále kontrolováno. V dospělosti má jedinec malou vytrvalost, nedokáže být samostatný, neumí řešit životní obtíže a překonávat

³⁷ Nakonečný, M. Psychologie osobnosti. 1. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 28

³⁸ Matějček, Z. Rodiče a děti. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 189-190

překážky. U nadměrně shovívavé výchovy je dítě často odměňováno, má mnoho volnosti a málo povinností. Takový styl výchovy může mít později za následek potíže při chápání a akceptování společenských norem a požadavků, kdy jedinec nebude schopný rozlišit, jaké chování je správné či nesprávné.

Autoritativní a demokratický styl výchovy ve své knize výstižně popsali autoři Kopřiva a kol.: *„Mocenský přístup k dítěti, od něhož se odvíjí autoritativní styl výchovy, má pak v jednotlivých případech různý stupeň tvrdosti. Podstata autoritativní výchovy není jen v trestání a neustálé kontrole. Jejím základem je nerovnost, vztah nadřazenosti a podřazenosti, používání mocenských prostředků – fyzické převahy, existenční závislosti dítěte, komunikace, která dává najevo jeho nekompetentnost a malou hodnotu, ponechávání rozhodování v pravomoci dospělého, podceňování názorů dítěte a do určité míry i nezáměr o jeho prožívání.“*

„Partnerský přístup k dítěti je základem demokratického stylu výchovy. Partnerský přístup je založený na rovnocennosti a na respektování důstojnosti dítěte. Dává prostor pro vyjádření jeho názoru i pro návrhy řešení a vyjadřuje důvěru, že dítě udělá to nejlepší, co může, vzhledem ke svému věku a zkušenostem. V něm se žádá také odpovědnost a komunikací se vyjadřuje přesvědčení o hodnotě a kompetentnosti dítěte i zájem o to, co prožívá.“³⁹

V rodinné výchově je zapotřebí uplatňovat vhodné výchovné styly spočívající v dostatečné podpoře dítěte. Důležité je vést dítě k samostatnosti, věnovat mu dostatek lásky, opory a celkově se snažit o jeho všestranný rozvoj. *„Zdá se, že pro správnou výchovu dětí není ani tak důležité konkrétní rodinné uspořádání jako emocionální ovzduší v rodině. Rodiče, kteří mají autoritu a umí stanovit pevné hranice s láskou a starostlivostí, mají větší úspěch než přísní, autoritářští rodiče či rodiče povolní a ústupní.“⁴⁰*

³⁹ Kopřiva, P. a kol. Respektovat a být respektován. 3. Vydání. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 11-13

⁴⁰ Colorosová, B. Krizové situace v rodině. 1. vydání. Praha: Ikar, 2008, s. 195

Nevhodný výchovný styl může mít za následek negativní projevy chování jedince. Podle konkrétního dopadu na dítě je možné *nevhodné výchovné styly* zařadit do několika typů:

- *Autoritativní* rodinná výchova je charakteristická prosazováním rodičovských názorů, kdy od dítěte bývá vyžadována absolutní poslušnost. Následkem je pasivita dítěte, která ovlivňuje jeho rozvoj.
- U *nedostatečné* výchovy se rodiče dítěti nevěnují. Dítě nabývá určitého pocitu nezávislosti, rodiče pro něj nejsou žádným vzorem a při styku s ostatními lidmi bývá často konfliktní.
- Při *lhostejné* výchově rodiče vůbec nereagují na projevy dítěte. Důsledkem toho je jeho nevyzrálost, s čímž často souvisí problém s udržení partnerského vztahu.
- *Hypersenzitivní* výchova se vyznačuje tím, že dítě je hýčkané všemi členy rodiny, je rozmazlené a nemusí se o nic starat, překonávat žádné překážky. Takové dítě má problémy se zařadit do kolektivu.
- *Deklasující* výchovou rodiče podceňují dítě jako osobnost, posmívají se mu a snižují u něj sebevědomí. Následkem toho má dítě velké komplexy a podceňuje se.
- Při *pedocentrické* výchově si dítě určuje, co bude dělat, neustále chce být středem pozornosti a rodiče mu slouží. V kolektivu je dítě neoblíbené, neboť chce po ostatních, aby mu také sloužili.
- *Zavrhující* výchovu upřednostňují rodiče, kteří mají nějakým způsobem postižené dítě a jsou vůči němu zatrpklí a odmítají ho.
- *Preferující* výchova bývá v rodinách s více dětmi, kdy preference je určována pohlavím, nadáním, pořadím mezi sourozenci.
- *Merkantilní* výchova je bezdůvodné odměňování dítěte ze strany rodičů, kdy např. dostává vysoké kapesné a dítě potom nezná hodnotu peněz.
- U *brutální* výchovy dochází k tělesnému i psychickému týrání dítěte, kdy výsledkem je fyzické i duševní dítěte.
- *Perfekcionistická* výchova je uplatňována v rodinách, kde rodiče své nenaplněné ambice přenášejí na dítě.

Výchova dítěte v dnešním stále se měnícím světě musí být něčím víc než jen vštěpováním vědomostí, dovedností, návyků a způsobů jednání. Je třeba porozumět požadavkům společnosti, v níž dítě žije a podporovat v něm samostatné myšlení, rozhodování a odpovědnost k vlastnímu jednání. Účinná výchova vyžaduje, aby byl vztah mezi rodičem a dítětem vyvážen. Výchovný vztah by měl obsahovat na jedné straně kázeň, vedení, budování psychiky dítěte, vzdělávání, pravidla a zařazování do společnosti. Druhá strana výchovy by měla obsahovat péči, lásku, úctu, žertování, popovídání a přátelství. Proto je účinné a nutné využívat obou těchto stran, aby vztah mezi rodičem a dítětem vedl k uspokojivému stavu.⁴¹

„Moderní věda objevila starou pravdu: dítě potřebuje lásku! To však neznamena nějaké rozněžněné hýčkání a rozmazlování. Znamená to však, že dítě má mít ve svém prvním společenství hluboký pocit jistoty, že k někomu patří, kdo je neopustí, na koho se může spoléhat, kdo je prostě jeho. Není dobře, když je mateřská láska slabošská, a není dobře, když je pojímána jako oběť. Mnohokrát už lidé obětovali své síly a zdraví, ale i svou čest a svědomí v blahé představě, že jejich děti se budou mít líp a budou „šťastné“. A jejich děti se vskutku měly líp, ale šťastné nebyly. Nestaly se pevnými, vyspělými osobnostmi, které by byly společnosti k užítku.“⁴²

3.2 Prostředky výchovy

„Porozumět výchově znamená porozumět vztahu mezi vychovatelem a dítětem. Tento vztah není vztahem jednoznačné závislosti. Není tu na jedné straně ten, kdo jen vysílá výchovné prostředky, a je tedy ve všem všudy aktivní, a na druhé straně ten, kdo jen pasivně přijímá a je výchovnými podněty utvářen a přetvářen. Ve skutečnosti je výchovný vztah oboustranný, vzájemný. Dítě je svým prostředím nejen ovlivňováno a formováno, ale samo do svého prostředí aktivně zasahuje a svým způsobem si je utváří.“⁴³

Výchovné prostředky jako nástroj k dosažení žádoucího cíle výchovy mohou být různého charakteru. *Odměňování* a *trestání* patří k nejčastěji používaným výchovným prostředkům. Pojem *trest* se užívá ve výchově velmi často zvláště v souvislosti

⁴¹ Raser, J. Jak vychovávat děti, se kterými se dá žít. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 15-16

⁴² Matějček, Z. Rodiče a děti. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 39-40

⁴³ Matějček, Z. Po dobrém, nebo po zlém? 6. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 19-20

s nějakým proviněním, chováním, které je společensky negativně hodnoceno. Trest je působení rodičů, vychovatelů spojené s určitým chováním vychovávaného, které mu přináší nelibost a omezení některých jeho potřeb. Matějček ve své knize *Po dobrém, nebo po zlém* popisuje trest, jako onen nepříjemný, tísnivý, zahanbující, ponižující pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve zbavit a kterému bychom se chtěli rozhodně pro příště vyhnout.⁴⁴ Cílem trestání je změna chování směrem od nežádoucího k žádoucímu, a to ve smyslu, že chování, za které je dítě trestáno, se postupně zeslabuje, až jednou úplně vymizí. Vždy se jedná o nezbytný prostředek změny chování.

Tresty se objevují v různých podobách, ale nejčastěji se setkáváme s jejich dělením na tresty: tělesné, psychické (odepření projevů lásky, kladného emočního vztahu, odměřeného, chladného chování), okřiknutí, pokárání, pohrůžky, varování, posměšky, zahanbení, zákaz oblíbené činnosti nebo donucení k neoblíbené činnosti.

V určitých případech může mít trest i pozitivní účinek a funkci. Za prvé pomáhá dítěti pochopit, co je nesprávné. Když je dítě za nesprávné jednání pokáráno, rychleji se učí rozeznávat, co je správné a co nesprávné. Za druhé pomáhá u dítěte poměrně rychle potlačit nežádoucí chování a v ideálním případě může otřást pevně zakotveným nesprávným chováním, a tak donutí dítě, aby vyzkoušelo jiné formy chování.

Trestat je však potřeba v rozumné míře, neboť trest může mít řadu negativních dopadů a důsledků na dítě. Největším nebezpečím je fakt, že jde velmi často obtížné předvídat účinky trestů, neboť stejný trest může u jednoho dítěte vyvolat nápravu chování a u druhého vyvolat negativismus a jeho nežádoucí chování jen posílí. Trestá-li rodič příliš často, dítě k němu ztratí důvěru, začne se ho bát a nakonec se mu vyhýbat. Tím se narušuje dobrý vztah mezi rodičem a dítětem, vztah, který by měl být právě plný důvěry, porozumění a být základem účinné výchovy. „*Velice důležitým rysem osobnosti vychovatele je autorita. Je to ona přirozená převaha osobnosti vyspělejší a zralejší nad osobností teprve se tvořící – převaha, kterou dítě uznává a přijímá jako určitou oporu. Autorita rodičů představuje pro dítě pevný opěrný bod v nejistém, neznámém, nebezpečném světě. Svazek mezi rodiči a dítětem nemůže ustrnout na jedné konečné úrovni – je třeba, aby nabýval stále vyšších, vyspělejších forem. Dítě, které bylo zprvu zcela závislé na péči rodičů, musí vývojovým procesem dospět tak daleko, aby mohlo zaujmout samostatné místo ve společnosti dospělých a stát se vychovatelem další lidské generace.*“⁴⁵

⁴⁴ Matějček, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 6. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 26

⁴⁵ Matějček, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 6. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 44-45

Mezi nejzávažnější rizika a nežádoucí dopady trestů je, že mohou navodit u dítěte příliš silné negativní reakce, které dále ztěžují osvojení si žádoucího chování a komplikují další učení. Dlouhodobé trestání může mít za následek poškození rozvoje osobnosti. Často dochází k narušení sebeúcty a k rozvoji nežádoucích rysů osobnosti. V chování, za nímž stojí narušená sebeúcta, se mohou objevit určité typické projevy chování. Projevy pasivního charakteru jsou bojácné, ustrašené chování, pokles nebo ztráta iniciativy, snížení intelektuální výkonnosti, úniky do fantazie, k drogám, hrám, tendence lhát, svalovat vinu na druhé nebo upravovat fakta ve svůj prospěch. Mezi projevy aktivního charakteru patří snaha zviditelnit se, strhnout na sebe pozornost, tendence dělat problémy, naschvály nebo se chovat agresivně.⁴⁶

Tresty by měly být přiměřené osobnosti i věku dítěte. Trest může být v různém věku vnímán jinak – někdy jako nespravedlnost, kterou si dítě jako silný negativní zážitek uchovává celý život. Nevhodný trest může být pro dítě silně ponižující a může velmi negativně ovlivňovat jeho kladný vztah k sobě samému. Tresty mají být dítěti vždycky srozumitelné. Dítě nesmí být trestáno za nějakou tajemnou vinu, kterou nemůže pochopit, ale vždy má vědět, za jaký konkrétní čin či přestupek je trestáno. Trest z neznámých příčin, zvláště přichází-li z rukou milované osoby, je uvádí ve zmatek a napětí.⁴⁷ I když má trest ve výchově svou funkci, neměl by být ani prvním, ani nejdůležitějším prostředkem, a měl by být vždy používán s rozmyslem a opatrně. Při trestání je důležité, aby dítě vnímalo, že nedošlo ke ztrátě lásky a důvěry k němu. Přiměřený fyzický trest spojený s celkovým pozitivním postojem k dítěti je něco zcela jiného, než fyzické trestání vycházející z agrese trestajícího a provázené jeho zavrhuječím postojem a lhostejností k dítěti. Totéž platí o psychickém trestání, i když zde jde spíše o délku trvání psychického trestu. Rodič si může dovolit na určitou dobu odeprít dítěti lásku, pozornost, může mu něco vyčíst – nic z toho by však nemělo trvat příliš dlouho a měly by to být jen výjimečné situace v celkově pozitivním vztahu rodiče k dítěti. Dítě by totiž mělo vždy vnímat, že trest a s ním spojené odsouzení se týká jeho konkrétního chování, a ne jeho osoby.

Protikladným výchovným prostředkem trestů jsou *odměny*. Odměnu jako takovou lze chápat různě a odměnou může být cokoli, co je pro odměňovaného žádoucí (peníze, věci, pochvala, úsměv, projev sympatie, udělení výhod, umožnění příjemné činnosti nebo zážitku, po kterém dítě touží). „ *Nejpodstatnější charakteristikou odměny*

⁴⁶ Kopřiva, P. a kol. Respektovat a být respektován. 3. Vydání. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 131-132

⁴⁷ Matějček, Z. Po dobrém, nebo po zlém? 6. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 67

*je nerovnocenný vztah dvou lidí, kdy jeden o něco usiluje a současně má také možnosti poskytnout za to druhému odměnu. Tak ho přiměje udělat něco, co by ten druhý sám od sebe pravděpodobně neudělal a při nepřítomnosti odměny ani dál dělat nebude.*⁴⁸ Matějček vidí odměnu jako povznášející, příjemný pocit uspokojení, který bychom si rádi co nejdéle podrželi a který bychom si rádi znovu zopakovali.⁴⁹

Funkcí odměny je informovat dítě o správnosti jeho chování a motivovat jej k tomu, aby se činnost pokusilo zopakovat. K tomu, aby odměna splnila svou funkci, musí být správně volena a to ve správný čas a správné podobě. Odměny také představují určitá rizika ve výchově. Z mnoha psychologických pokusů vyšlo najevo, že přehnané odměňování má spíše opačný účinek. Kdykoliv nabízíme odměnu, snižujeme význam a hodnotu činnosti, která má být za tuto odměnu vykonána. Odměna snižuje vnitřní zájem, vnitřní motivaci. Kopřiva uvádí, že odměny jsou používány především s manipulativním záměrem – abychom přiměli druhého udělat to, co chceme mi, ať je to dítě nebo dospělý. U dětí jsou odměny často používány i ve snaze povzbudit zájem o něco, co dítě začalo dělat samo od sebe, a to na základě tradovaného přesvědčení, že jestliže něco posílíme odměnou, pak se zájem automaticky zvýší.⁵⁰ Děti, které mají zkušenosti, že je dospělí chtějí a mohou odměnou přimět k nějaké činnosti, pravděpodobně zkusí tento způsob ovlivňování druhých použít zase k dosažení svých cílů. Když se ujistí, že to funguje, otevírá se cesta k vytvoření návyku kupovat si druhé odměnami, který může přetrvat až do dospělosti. Důsledkem toho je také přijímání morálky úplatků jako něčeho, co vlastně k životu patří.⁵¹

⁴⁸ Kopřiva, P. a kol. Respektovat a být respektován. 3. Vydání. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 157

⁴⁹ Matějček, Z. Po dobrém, nebo po zlém? 6. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 26

⁵⁰ Kopřiva, P. a kol. Respektovat a být respektován. 3. Vydání. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 158

⁵¹ Kopřiva, P. a kol. Respektovat a být respektován. 3. Vydání. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 161

4. Hodnoty a hodnotová orientace

Max Weber píše, že „hodnota je to, co je schopno stát se obsahem postoje vyjádřeného ve vědomě členěném pozitivním nebo negativním soudu, něco, co se u nás uchází o platnost a čehož platnost jako hodnotu uznáváme, odmítáme nebo hodnotově posuzujeme v nejrozmanitějších spleťtých souvislostech.“⁵²

J. Szczepański nazývá hodnotou „libovolný materiální nebo ideální objekt, ideje nebo instituci, skutečný či imaginární předmět, ke kterému jednotlivci nebo skupiny zaujímají hodnotící postoj, připisují mu významnou úlohu ve svém životě a snahu o jeho dosažení pociťují jako nutnost. Hodnotami jsou ty předměty, které jednotlivci zajišťují vnitřní rovnováhu, a úsilí k jejich získání dává pocit dobře splněného závazku, nebo takové které jsou pro skupinu nezbytné k udržení její vnitřní vazby.“⁵³

Hodnoty a hodnotová orientace jsou součástí každé osobnosti. Hodnota je vlastnost, kterou jedinec přisuzuje určitému objektu, situaci, činnosti a člověku, s nímž se ztotožňuje. To, co je jedincem kladně hodnoceno a k čemu zaujímá pozitivní postoj, zájem, představuje určitou hodnotu. Hodnoty a hodnotová orientace se týkají morálních, náboženských, zdravotních, ekonomických a jiných principů, kterým člověk připisuje různě velký význam. Žebříček hodnot se individuálně liší u každého jedince, mění se a formuje během života. Konkrétní hodnoty vznikají v procesu socializace a jsou silně ovlivňovány sociálním prostředím (rodina, škola, kamarádi, společnost, média). „Mezi hodnotami, které jsou jedinci vlastní a které uznává, vznikají vztahy, které u daného člověka vytvářejí tzv. hodnotou orientaci. Pod tímto pojmem rozumíme relativně stálý, sociálně podmíněný a volitelný vztah člověka k objektům, na které pohlíží jako na předměty, cíle, prostředky uspokojení svých potřeb. Proto je hodnotová orientace relativně trvalou motivační dispozicí lidského chování.“⁵⁴

⁵² Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník I A-O. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 375

⁵³ Geist, B. Sociologický slovník. Praha: VICTORIA PUBLISHING, a. s., 1992, s. 104

⁵⁴ Vizdal, F. Základy psychologie. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, s. 164

P. Sak rozděluje *hodnotovou orientaci* do několika kategorií:

- *Materiálně – egocentrická orientace* – je tvořena hodnotami jako majetek, plat, úspěšnost, společenská prestiž. Jedincovou prioritou v životě je majetek a být finančně zajištěn.
- *Profesně – rozvojová orientace* – zahrnuje hodnoty mít dobré vzdělání, být úspěšný v práci a mít dobré společenské postavení, kdy se jedinec snaží o vlastní osobní rozvoj a seberealizaci.
- *Reprodukční orientace* – se zaměřuje na lásku, na to mít spokojenou rodinu, děti, partnerství. Jedinec má silné citění pro rodinu, rodinné zázemí a připravuje podmínky pro růst další generace.
- *Globální orientace* – vyjadřuje zájmy lidského rodu (mír, zdraví, životní prostředí), které jsou důležitou podmínkou naší existence.
- *Liberální orientace* – je zaměřena na svobodu, demokracii, soukromé podnikání. Soukromé podnikání je zde spojováno se svobodou a demokracií, kdy příjmy a majetek nejsou podstatné.
- *Sociální orientace* - uznává hodnoty být užitečný pro společnost, starat se o druhé, veřejně prospěšná práce nebo politická angažovanost.
- *Hédonistická orientace* – se orientuje na hodnoty láska, přátelství, zájmy, záliby. Podstatou jsou i nesvazující mezilidské vztahy, kdy jedinec žádá nezávaznost a odpovědnost.⁵⁵

„Hodnotová orientace tvoří nejdůležitější součást vnitřní struktury osobnosti. Odráží její životní zkušenosti, umožňuje rozlišovat podstatné a nepodstatné, významné a nedůležité pro daného člověka. Kvalitativní rozdílnost subjektivních hodnotových orientací závisí na řadě faktorů, na osobnosti a věku jedince, na stupni a formách jeho adaptace vůči sociálnímu okolí, na kulturním prostředí.“⁵⁶

Hodnotová orientace představuje systém hodnot ovlivňující jedincovo jednání, chování, rozhodování. Hodnoty ovlivňují naši zaměřenost, volbu cílů, prostředků a způsoby činnosti. Celková hodnotová orientace člověka je ovlivněna ontogenetickým vývojem. V hodnotách každého jedince se odrážejí jeho charakterové vlastnosti a temperament, věkové zvláštnosti a s nimi získané zkušenosti, rodinné zázemí, dosažené vzdělání a práce. Pořadí hodnot se může během života měnit vlivem životně významných událostí, kdy každý člověk během života objevuje, ale i vytváří své

⁵⁵ Sak, P. Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů. 1. vydání. Praha: Petrklíč 2000, s. 79

⁵⁶ Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník I A-O. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 376

hodnoty. Člověk v životě musí neustále hodnotit a vybírat mezi hodnotami a věcmi, které upřednostňuje, touží po nich, za kterými si jde a na druhé straně hodnotami, kterým se vyhýbá a brání. Hodnoty tedy určují styl života a jejich uspořádání určuje chování každého jedince jak vůči sobě, tak vůči společnosti. „*Hodnoty představují jednu ze základních složek kultury. Umožňují integraci kultury samotné i její sepětí se systémem osobnosti a se sociálním systémem. Jedinec se s hodnotami ztotožňuje, přičemž to nepocituje jako vnější nátlak, ale vidí v tom své vlastní naplnění. V hodnotové sféře jsme daleko od toho typu sociálních norem, které vyžadují poslušnost, bez ohledu na to, co si o nich lidé myslí. Cizí vůle hodnotu nezakládá.*“⁵⁷

Předpokladem pro vznik a utváření hodnotového systému je rodinná výchova. Hodnotový systém se vyvíjí už od dětství, a proto je velmi důležité jaké hodnoty a postoje jsou dětem a mládeži předkládány a v jakém sociálním prostředí mladý člověk vyrůstá. Rodina dítěti předává svůj hodnotový systém, životní zkušenosti a morální zásady. Dítě si zde osvojuje určité způsoby chování, vytváří si určitou představu o světě, ve kterém se snaží najít své místo a pozici. Rodiče a jejich způsob výchovy představují pro dospívajícího možný model života v dospělosti. Dospívající si odnáší do života špatné i dobré základní hodnoty a morální postoje, podle nichž se v životě řídí nebo se jim vyvaruje, protože se chce vyhnout špatnému vzoru chování.

Rodiče si své hodnoty a celkově hodnotový systém přinášejí z rodin, odkud pocházejí, doplněný svými životními zkušenostmi. Jiné hodnoty a postoje často uznávají dospělí a jiné dospívající. Odlišné uvažování jednotlivých generací, bývá zapříčiněno tím, že každý z nich vyrůstal a vyrůstá za jiných společenských podmínek, prostředí, možností, což ovlivňuje hodnoty a hodnotovou orientaci celkově. Také rozdílný věk, celková zralost osobnosti, nabyté zkušenosti s sebou přinášejí jiný náhled na věc. Mladý člověk, který vyrůstá v moderním světě, zaujímá jiné názory, postoje a odmítá názory starší generace. Tím pádem dochází k rozporům a neshodám v hodnotovém systému rodičů a jejich dětí. Dospívající přijímají názory a poučování rodičů s kritikou. Pravidla, postoje a pohled rodiny na způsob života hodnotí často jako zastaralý a omezující. Dospívající vidí věci často jen černobíle a pojetí světa dospělých odmítají. Srovnávají své představy, které nejsou totožné s realitou a mají tendenci chápat způsob života dospělých pesimisticky.

⁵⁷ Petrušek, M. a kol. Velký sociologický slovník I A-O. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 376

Pubescent, který je schopný uvažovat o různých možnostech začíná zpochybňovat vše, co bylo doposud platné. Přemýšlí o významu a důsledcích jednotlivých norem a hodnot, a snaží se najít pro něj ideální řešení. Jedním z důvodů proč začíná vše zpochybňovat je to, že rodiče tyto normy a hodnoty prosazují a dospívající už má jakousi tendenci se osamostatnit. „Odpoutání od hodnotového systému rodiny je alespoň na proklamativní úrovni. Mnohdy jde pubescentovi skutečně víc o to, co hlásá, než co skutečně dělá. Navíc zažité hodnoty a normy nelze jen tak snadno opustit a nahradit jinými. Takový pokus by vyvolal obrovský pocit nejistoty a dezorientace, který by byl nesnesitelný.“⁵⁸

Hodnoty a normy jsou v tomto období velmi proměnlivé a často ovlivnitelné vrstevníky. Normy, stanovené vrstevníky, mají přednost před normami rodiny a pubescent se snaží těmito novými pravidly řídit a akceptovat je. Dospívající má pocit, že vrstevnická skupina se mu pomáhá zbavit dětské role, kterou v rodině stále hraje. Pubescenti začínají být ke svým rodičům kritičtí a rodiče ztrácejí výsadní postavení a neformálními autoritami se stávají právě vrstevníci. „*Pubescent přijímá jen to, co mu imponuje a čeho si váží. Jelikož má sklon k absolutistickým rozhodnutím, chce všechno dokonalé, nebo to úplně zavrhne. Postoj k rodičům je touto tendencí ovlivněn. Nejsou všemocní a neomylní, pochopení jejich reálných schopností a možností je pro dítě zklamáním. Aby si je mohlo uchovat v jejich dosavadní roli, muselo by si je zidealizovat, a to už je většinou nepřijatelné.*“⁵⁹

Vrstevnická skupina slouží pubescentovi jako zdroj sociálního učení a má i referenční význam. Poskytuje svému členu sebejistotu a podporu při řešení životních situací. Jedinci ve skupině prožívají stejné trable a tak si navzájem rozumí a doplňují se. Pubescent si může ve skupině ověřovat svoje zkušenosti, porovnávat vlastní chování, postoje a pocity s ostatními vrstevníky, a tím si utvářet sebehodnocení. Dále si zde může srovnávat svoje zkušenosti a problémy s rodiči a získané informace mu pomáhají usměrňovat jeho požadavky na rodiče. Vrstevnická skupina má své vlastní hodnoty, normy a ideály, které jsou často nekompromisní a radikální. Příslušnost ke skupině se projevuje příslušností k jejím normám. Potřeba být akceptován a vydobýt si uspokojivou pozici a roli ve skupině, pozitivně ovlivňuje rozvoj osobnosti pubescenta. Role, které dospívající získá mezi vrstevníky, mají subjektivní význam, protože závisí

⁵⁸ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 232

⁵⁹ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 240

na jeho osobnostních kvalitách a kompetencích, kdežto v rodině jsou dány jinými parametry.

Pevnější a ustálenější systém hodnot, postojů a názorů se vytváří v pozdní *adolescenci*. Jedinci se již ve světě více orientují a disponují už určitými zkušenostmi, podle kterých si dokážou odvodit svoje názory a postoje. Hodnotová orientace se u nich stává pevnější a teprve nyní si dokážou vytvořit určité preference hodnot. Adolescenti už automaticky neodmítají všechny hodnoty a normy, které jim dospělí prezentují, ale uvažují o nich a zaujímají k nim vlastní postoj. U adolescentů jsou hodnoty a normy více záležitostí subjektivity, nad kterými již přemýšlí. Zajímají se o obsah a sami si vybírají hodnoty a normy, které považují za významné a jsou jim věrní. V tomto období už slepě nerespektují daná pravidla, ale ptají se sami sebe, zda jednotlivá pravidla jsou správná a podle toho se rozhodují a vybírají si, která budou akceptovat. Adolescenti se chtějí rozhodovat sami a to v souladu s jejich morálním přesvědčením.

Morální vývoj v adolescentním věku je typický:

- tendencí uvažovat o morálních principech a zaujímat k nim vlastní stanovisko;
- tendencí k absolutizujícím a akcentovaným závěrům;
- tendencí vyžadovat dodržování uznávaných principů, opět v absolutní a nekompromisní míře. Z toho vyplývá netolerantnost k lidem s jinými názory, kteří jedince matou a jsou mu nepříjemní.⁶⁰

I když adolescenti přemýšlejí o výběru svých hodnot, stále nejnáze přebírají hodnoty, myšlenky, postoje a chování, které mu nabízí sociální prostředí. Právě tyto hodnoty, které v tomto věku přijímají, významně ovlivňují jejich životní postoje, hodnotovou orientaci a styl života. Řada dospívajících podléhá určitému tlaku svého okolí a to může ovlivnit jejich celkový postoj k hodnotám.

V období dospívání je zdrojem zázemí a opory vrstevnická skupina. Být součástí vrstevnické skupiny - tak dospívající získává sociální status a pocit vlastní hodnoty. Kamarádi si vzájemně poskytují zajímavé informace, vztahy jsou prostorem pro uvědomění si vlastní hodnoty. Pozitivní hodnocení a obliba u svých vrstevníků má vliv i na vyšší sebehodnocení. Někdy může mít vrstevnická skupina negativní vliv na hodnotovou orientaci dospívajícího. Často jedinci, kteří vyrůstají a jsou vychovávaní v nefunkčních rodinách, mají větší snahu být součástí nějaké skupiny, protože ta jim poskytuje zázemí, které jim doma chybí. Jedinec vychovávaný v nevyhovujícím až

⁶⁰ Vágnerová, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 275

patologickém rodinném prostředí, bude mít asi větší zájem stát se součástí skupiny, která uznává závadné až kriminální chování a jednání ve společnosti. Dítě, vyrůstající ve funkční rodině, kde mu bude zajištěna dostatečná výchova, podpora a zázemí, nebude mít potřebu být součástí skupiny, která se zabývá trestnou činností.

Důležitým úkolem rodičů je svoje děti naučit samostatnému myšlení, schopnosti samostatně a zodpovědně jednat, rozhodovat a orientovat se v situacích, které nabízí mnoho rozdílných názorů a postojů. *Rodiče by měli dítěti pomoci při hledání a ujasnění si hierarchie hodnot, životních postojů a názorů do té doby, než si dítě samo nalezne svůj vlastní styl života, který jej bude uspokojovat a naplňovat.*

PRAKTICKÁ ČÁST

5. Empirická část

Cíl výzkumného šetření

Cílem praktické části je zjistit hodnotovou orientaci dnešní mládeže, a jaký má vliv rodičů při formování hodnotového žebříčku dospívajících. Vedlejším cílem bylo také zjistit, jak ovlivňuje rodinné prostředí, výchova v rodině hodnotový žebříček mladého člověka a zda jsou velké rozdíly v jednotlivých hodnotách, podle toho v jakém typu rodiny a stylu výchovy dospívající vyrůstá a je formován. K zjištění cílů byl prováděn kvantitativní výzkum za použití dotazníku.

Pracovní hypotézy

- H1:** Dospívající (děti, lidé) ve věkové kategorii 11-14 let, budou v hodnotovém žebříčku upřednostňovat rodinu
- H2:** Lidé ve věkové kategorii 15-19 let, budou v hodnotovém žebříčku upřednostňovat přátelství
- H3:** Děti z úplných rodin si budou myslet, že je rodiče dobře připravují pro život
- H4:** Studenti budou upřednostňovat názory svých spolužáků a kamarádů před názory svých rodičů
- H5:** Dětem z neúplných rodin, bude nejvíce na rodičích vadit, že se jim málo věnují

Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkum byl prováděn na *Základní škole a gymnáziu města Konice a na Základní škole a mateřské škole T.G.Masaryka Brodek u Konice*. Celkem se výzkumu účastnilo *110 respondentů*, z toho 54 žáků bylo ve věkové kategorii 11-14 let (puberta) a 56 studentů ve věkové kategorii 15-19 let (adolescence).

První část výzkumu byla provedena na Základní škole a gymnáziu města Konice. Škola se nachází v přibližně třítisícovém městě Konice, které je centrem konického

mikroregionu. Základní škola byla otevřena v roce 1975. K velké změně došlo 1.9.1993, kdy se Základní škola v Konici transformovala na Základní školu a gymnázium města Konice. Školu tvoří čtyři pavilony a disponuje 29 kmenovými třídami a 9 odbornými učebnami. Zázemí pro sportovní aktivity představují dvě tělocvičny a sportovní areál. V těsné blízkosti školy je vybudováno dopravní hřiště a kryté kluziště s umělým ledem.

Základní škola je úplná, tedy s 1. – 9. ročníkem. Počet tříd na základní škole se pohybuje mezi 18-20, jejich průměrná naplněnost je mezi 24-26 žáky. Kapacita základní školy činí 620 žáků a skutečný počet je kolem 389 žáků.

Gymnázium má všeobecný charakter, je osmileté a v každém ročníku je jedna třída. Průměrná naplněnost tříd činí 27 – 28 studentů. Kapacita gymnázia je 240 studentů, skutečný počet se pohybuje kolem 203 studentů.

Hlavním cílem školy je všestranný rozvoj osobnosti každého žáka a rozvíjení jeho klíčových kompetencí. Zaměřuje se na udržení rovnováhy mezi požadavky na rozvoj osobnosti a požadavky na získání potřebné úrovně znalostí. Důraz přitom klade na ty znalosti, které jsou spjaté s běžným životem a praxí. Prioritou této školy je nejen vzdělávání, ale i výchova, tedy komplexní rozvoj osobnosti žáka.

Na základní škole dotazník vyplnilo celkem 19 žáků sedmého ročníku. Na gymnáziu se účastnilo výzkumného šetření 19 studentů druhého ročníku, 18 studentů třetího ročníku a 19 studentů ročníku čtvrtého.

Druhá část výzkumu byla provedena na Základní škole a mateřské škole T.G.Masaryka v Brodce u Konice, která je vesnického typu. Školní budova je 81 roků stará, ale po celkové rekonstrukci je ve velmi dobrém technickém stavu.

Škola disponuje 9 kmenovými třídami a 7 odbornými učebnami, vlastní i moderní sportovní areál a tělocvičnu. Základní škola má devět ročníků a člení se na první a druhý stupeň. První stupeň je tvořen 1. – 5. ročníkem, druhý stupeň 6. – 9. ročníkem a celkem je na škole kolem 130 žáků.

Tato škola zajišťuje základní vzdělání, zabezpečuje rozumovou výchovu ve smyslu vědeckého poznání a v souladu se zásadami vlastenectví, humanity a demokracie, poskytuje mravní, estetickou, pracovní, zdravotní, tělesnou a náboženskou výchovu žáků. Důraz je kladen na osobnost dítěte a žáci jsou vedeni k dodržování pravidel slušného a kultivovaného chování.

Na této základní škole zodpovědělo otázky 9 žáků šesté třídy, 10 žáků sedmé a 16 žáků osmé třídy.

Ve výzkumu se nebudou porovnávat výsledky z jednotlivých škol.

Použité metody výzkumu

Pro výzkum byla zvolena *kvantitativní metoda za použití dotazníku*. Jedná se o nejvíce používanou metodu, protože může zajistit získání velkého množství dat za poměrně krátký čas. Dotazník patří mezi klasické nástroje používané v kvantitativním výzkumu. Jde o formulář s výzkumnými otázkami, který je předložen respondentovi k vyplnění.

Ke zjištění poznatků byl použit vlastní dotazník (viz. Příloha č.1), který byl konstruován na základě odborných konzultací s vedoucí práce. Při tvorbě dotazníku byl kladen důraz na srozumitelnost otázek, s přihlédnutím na věk a schopnosti chápání respondentů. Dotazník byl anonymní, časově neomezený a obsahoval 16 otázek. V úvodu dotazníku jsem se představila a vysvětlila, k čemu získané informace budou použity a obsahoval také pokyny k vyplňování. Ve vstupní části dotazníku jsem zjišťovala identifikační údaje respondentů, jejich pohlaví, věk a školu, kterou navštěvují.

V dotazníku byly použity otázky:

- *otevřené*, kde se respondent mohl vyjádřit vlastními slovy a uvést volnou odpověď - otázky č. 2, 3, 7, 15, 16
- *uzavřená dichotomická* otázka s výběrem jedné alternativy odpovědi – otázka č. 13, u které ještě bylo, u odpovědi *vím*, doplněno žádostí o vyplnění, která je to hodnota
- *uzavřené trichotomické* otázky s výběrem jedné varianty odpovědi – otázky č. 5, 6, 8, 10, 11, 12, 14
- *uzavřené polytomické* otázky s výběrem jedné možnosti odpovědi – otázky č. 4, 9
- u otázky č. 1 měli respondenti za úkol vyjádřit pomocí třístupňové škály (stupeň 1 – nejméně důležitá, 2 – důležitá, 3 – nejdůležitější) svůj vztah k 15 hodnotám dle vlastního přesvědčení.

Otázkami byl zjišťován vztah dospívajících k základním hodnotám, dále jaký mají vztah k rodičům a kamarádům a zda-li rodiče ovlivňují jejich názor a pohled na svět.

Výzkum byl započat v říjnu roku 2011 a ukončen v polovině listopadu 2011. Dotazníky byly předány ředitelům škol, kterým byl vysvětlen účel a význam šetření.

Ti dotazníky dále předali jednotlivým učitelům, kteří je v hodinách předložili žákům k vyplnění. Celkem bylo rozdáno 110 dotazníků a vráceno bylo 110, což je 100%.

Získaná data jsou zpracována pomocí programu *Microsoft Word* a pro vyhodnocení byly použity *grafy a tabulky*.

Výsledky výzkumu

Otázka č.1: Vyjádři pomocí třístupňové škály svůj vztah k jednotlivým hodnotám?

Stupeň 1- nejméně důležitá, stupeň 2- důležitá, stupeň 3 – nejdůležitější

Tabulka č. 1- Vyjádři pomocí třístupňové škály svůj vztah k jednotlivým hodnotám? (věk 11-14 let)

Hodnoty	Četnost Stupeň - 1	%	Četnost Stupeň - 2	%	Četnost Stupeň - 3	%
Přátelství	0	0	15	27,8	39	72,2
Zdraví	1	1,9	4	7,4	49	90,7
Vzdělání	1	1,9	24	44,4	29	53,7
Láska	0	0	28	51,8	26	48,2
Rodina	1	1,9	6	11,1	47	87
Mír	7	13	24	44,4	23	42,6
Svoboda	3	5,5	17	31,5	34	63
Štěstí	3	5,5	29	53,7	22	40,8
Peníze	8	14,8	28	51,8	18	33,4
Majetek	11	20,4	28	51,8	15	27,8
Víra	23	42,6	23	42,6	8	14,8
Zábava	5	9,3	28	51,8	21	38,9
Vzhled	12	22,2	31	57,4	11	20,4
Spravedlnost	2	3,7	20	37	32	59,3
Živ. partner	6	11,1	21	38,9	27	50

Otázka měla zjistit hodnotový žebříček dospívajících. Žákům bylo předloženo patnáct hodnot, s možností vyjádřit svůj vztah k jednotlivým hodnotám pomocí třístupňové škály, od nejméně důležité až po nejdůležitější.

Na nejvyšším místě hodnotového žebříčku u *pubescentů* je *zdraví* s 90,7 %, *rodina* s 87%, *přátelství* s 72,2 %, *svoboda* s 63 % a *spravedlnost* s 59,3 %. První tři hodnoty mě ve volbě žáků nepřekvapily, ale hodnoty *svoboda* a *spravedlnost*, bych u této věkové kategorie neočekávala, protože většinou se nad těmito hodnotami zamýšlíme ve vyšším „zralejším“ věku.

Jako důležité hodnoty zvolili dospívající *vzhled* s 57,4 %, *šťěstí* s 53,7 %. *Láska*, *peníze* a *majetek* skončily na shodném místě s 51,8 %. V tomto období, kdy dochází k velkým tělesným změnám, tím i vzhledu, je samozřejmé, že tato hodnota je pro dospívající

důležitá. Vzhled se stává pro mnohé způsobem sebevyjádření, ale stále to není nejdůležitější věc v jejich hodnotovém žebříčku.

Nejméně důležitou označili žáci hodnotu *víra* s 42,6 %. Je zajímavé porovnat tuto hodnotu s hodnocením stupně – 2 důležitá, kde hodnotu *víra* volilo také 42,6 %. Domnívám se, že takového výsledku bylo dosaženo díky tomu, že dotazníky vyplňovali žáci, kteří vyrůstají v nábožensky založených rodinách.

Tabulka č. 2 – Vyjádři pomocí třístupňové škály svůj vztah k jednotlivým hodnotám? (věk 15-19 let)

Hodnoty	Četnost Stupeň - 1	%	Četnost Stupeň - 2	%	Četnost Stupeň - 3	%
Přátelství	0	0	23	41,1	33	58,9
Zdraví	0	0	6	10,7	50	89,3
Vzdělání	2	3,6	27	48,2	27	48,2
Láska	3	5,4	20	35,7	33	58,9
Rodina	0	0	10	17,9	46	82,1
Mír	7	12,5	36	64,3	13	23,2
Svoboda	1	1,8	29	51,8	26	46,4
Štěstí	5	8,9	28	50	23	41,1
Peníze	8	14,3	38	67,9	10	17,8
Majetek	20	35,7	30	53,6	6	10,7
Víra	33	58,9	13	23,2	10	17,9
Zábava	9	16,1	33	58,9	14	25
Vzhled	15	26,8	36	64,3	5	8,9
Spravedlnost	2	3,6	26	46,4	28	50
Živ. partner	3	5,4	19	33,9	34	60,7

Na prvním místě hodnotového žebříčku u *adolescentů* je *zdraví* s 89,3 %, *rodina* s 82,1% a *životní partner* s 60,7%. Dále *přátelství* a *lásku* ohodnotili shodně 58,9 %. Hodnoty *zdraví* a *rodina* se opakují s hodnocením *pubescentů*. Dále tato věková kategorie upřednostňuje hodnotu *životní partner*, *lásku* a *přátelství*, což odpovídá normálnímu vývoji *adolescentů*. V tomto věku začínají jejich první lásky a s přibývajícím věkem si začínají uvědomovat větší důležitost „životního partnera“ před skupinou vrstevníků a kamarádů.

Jako důležité hodnoty zvolili dospívající *peníze* s 67,9 %, *mír* a *vzhled* s 64,3 %, *zábavu* s 58,9 %, *majetek* s 53,6 % a *svobodu* s 51,8 %. Vzhled je u této věkové kategorie stále

důležitý, ale je zajímavé, že stejnou důležitost uvádějí i u hodnoty mír. Důsledkem teroristických akcí a válečných střetů, ke kterým dochází ve světě, si stále častěji uvědomují jak málo stačí k ohrožení bezpečnosti a míru na celém světě. Začínají se pomalu zabývat myšlenkou, jak je důležité žít v míru a svobodě, aby si mohli plnit své sny a životní cíle.

Stejně jako předcházející skupina označili za nejméně důležitou hodnotu *víra* s 58,9 %. Tento klesající počet oproti pubescentům je zřejmě zapříčiněn tím, že na tuto věkovou skupinu má stále vzrůstající vliv skupina vrstevníků před výchovou a vlivem rodičů.

Otázka č. 2: Co je pro Tebe v životě nejvyšší hodnotou?

Tabulka č. 3 – Co je pro Tebe v životě nejvyšší hodnotou?

Hodnoty	Četnost	%	Četnost	%
	Věková kategorie 11-14		Věková kategorie 15-19	
Přátelství	6	11,1	2	3,6
Zdraví	8	14,8	12	21,4
Vzdělání	6	11,1	3	5,4
Láska	6	11,1	10	17,9
Rodina	25	46,3	18	32
Mír	0	0	0	0
Svoboda	0	0	2	3,6
Štěstí	0	0	1	1,8
Peníze	0	0	0	0
Majetek	0	0	0	0
Víra	2	3,7	4	7,1
Zábava	1	1,9	2	3,6
Vzhled	0	0	0	0
Spravedlnost	0	0	1	1,8
Živ. partner	0	0	1	1,8

V otázce č. 2 jsem se ptala, co je pro dotazované nejvyšší hodnotou. *Pubescenti* uvedli hodnoty *rodina*, *zdraví*, *láska*, *vzdělání* a *přátelství*. Stejně hodnoty zvolila i skupina *adolescentů*, kteří kladli důraz také na *rodinu*, *zdraví* a *lásku*.

Z volby hodnoty rodiny je patrné, že si dospívající velice dobře uvědomují, jak je pro ně rodina důležitá a jak významnou roli hraje v jejich životě. I když z vývojového hlediska

se dospívající snaží od své rodiny částečně odpoutat, i tak zde stále nacházejí pocit bezpečí a podpory, který v jejich věku potřebují.

Velice příjemné a překvapivé je zjištění, že tak mladí, relativně zdraví lidé, upřednostňují a uvědomují si důležitost hodnoty zdraví v životě. Studenti si uvědomují, že pokud budou v životě zdraví, mohou uspokojit svoje potřeby, uskutečnit svoje vysněné cíle a plány.

Hodnota láska je důležitá v každém věku a s věkem se mění i její význam. S první láskou se setkávají ve svých rodinách a následně ji přenášejí na první lásky ve škole, na životního partnera a dále na svou rodinu, kterou s partnerem zakládají.

Hodnota přátelství, kterou respondenti uvedli je u této skupiny dotazovaných také velice potřebná pro jejich zdravý vývoj a sebehodnocení. Díky přátelství a vrstevnickým skupinám, jsou schopni v pozdějším věku se snáz odpoutat od rodiny, jít a žít vlastním životem.

Otázka č. 3: Stručně napiš: Jaký je smysl Tvého života?

Odpovědět na tuto otázku je těžké pro dospělého člověka, natož tak pro dospívajícího jedince, který v této vývojové fázi hledá sám sebe i svou identitu. Časem začíná mít dospívající určitou představu o svém budoucím životě, cílech a přáních do budoucna. Jasnější představy o vlastním životě a jeho stylu nabývá jedinec až v pozdní adolescenci, kdy se jeho názory, postoje a hierarchie hodnot stabilizují a upevňují.

Obě věkové kategorie volily stejný smysl svého života, rozdíl byl jen v pořadí. *Pubescenti* na prvním místě uvedli, že smyslem jejich života je *založení spokojené rodiny*, dále *vzdělání*. Třetí nejčastější odpovědí bylo, že *nemají vlastní představu o smyslu svého života*.

Adolescenti uvedli na prvním místě *vzdělání*. Tenhle výsledek mě nepřekvapil, protože respondenty byli studenti gymnázia, u kterých už je větší předpoklad, že si uvědomují smysl a důležitost svého vzdělání v životě. Jako druhá byla nejvíce preferovaná odpověď, že stále zatím *hledají smysl svého života*. Na třetím místě byla *spokojená rodina*.

Není nic neobvyklého, že v této vývojové fázi spousta respondentů neví a hledá smysl života. V tomto věku je to zcela normální, je to období hledání a „tápání“, kterému smyslu života dát přednost a jakým směrem se ubírat.

Zajímavé odpovědi a názory pubescentů:

Odpověď 1: „Chci se učit a jít na nějakou dobrou školu, nevím ještě na co, ale chci, aby moje rodina a já jsme byly šťastní a zdraví.“

Odpověď 2: „Vydělávat dost peněz a mít sexy holku.“

Odpověď 3: „Abych dělal ostatním život lepší.“

Odpověď 4: „Dobře se učit, vydělat hodně peněz, udělat si řidičák a koupit si motorku a užívat si.“

Odpověď 5: „Ve svém životě bych chtěla dosáhnout vyššího vzdělání, rodiny a svobody. To je smysl mého života.“

Opět použiji pár citací adolescentů, které mě upoutaly:

Odpověď 1: „Často nad tím přemýšlím, ale k definitivnímu závěru asi nikdy nedojdu.“

Odpověď 2: „Život podle mě nemá daný smysl, ten se vlastně utváří až během života.“

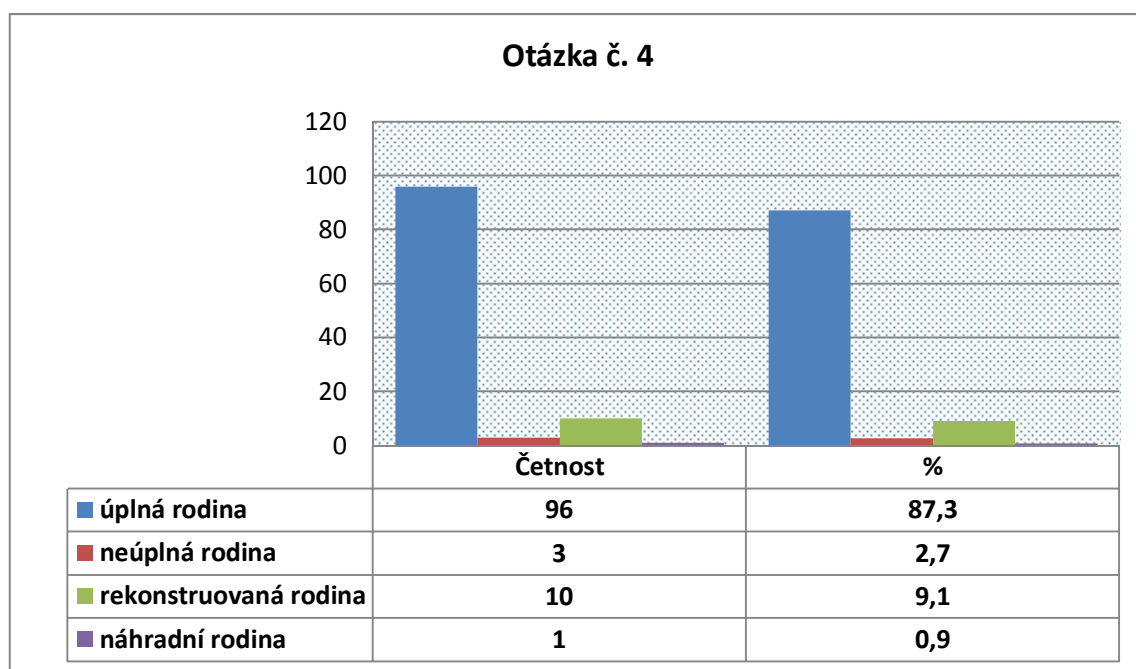
Odpověď 3: „Konat dobro, žít s vnitřním uspokojením, rozdávat radost.“

Odpověď 4: „Makat na plný obrátky. Snažit se dosáhnout svých cílů a předsevzetí.“

Odpověď 5: „Nad smyslem jsem nepřemýšlel. Řídím se podle věty: „Užívej si, dokud můžeš.““

Otázka č. 4: V jakém typu rodiny vyrůstáš?

Graf č. 1 – V jakém typu rodiny vyrůstáš?

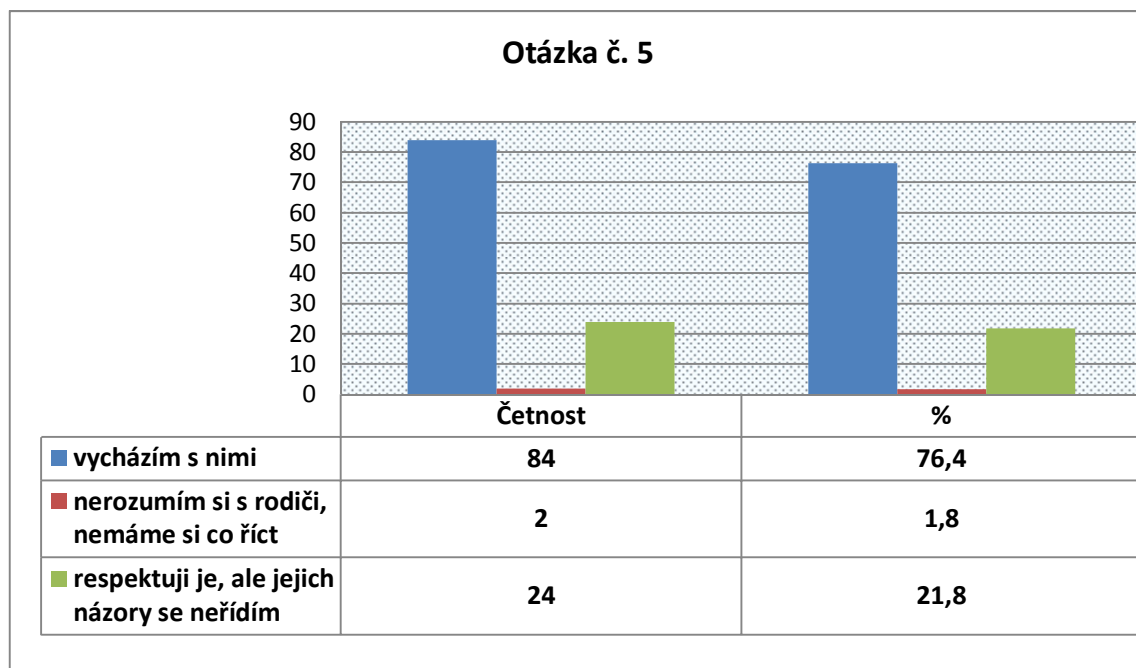
Z celkového počtu 110 respondentů žije 87,3 % v *úplné rodině*, což je, vzhledem k současné rozvodovosti v naší republice, vysoké číslo. Osobně se domnívám, že tento výsledek je zapříčiněn tím, že výzkum byl prováděn na školách, kde většina dětí žije na vesnicích. Je zřejmé, že lidé žijící na vesnici stále ještě radí úplnou rodinu na první místo ve svém životě, na rozdíl od lidí žijících ve velkých městech.

Nepatrné procento získala *rekonstruovaná rodina* s 9,1 %, *neúplná rodina* s 2,7 % a *náhradní* s 0,9 %.

Z výsledků je zřejmé, že v této lokalitě je rodina na předním místě hodnotového žebříčku místních lidí.

Otázka č. 5: Jaký máš vztah k rodičům?

Graf č. 2 – Jaký máš vztah k rodičům?

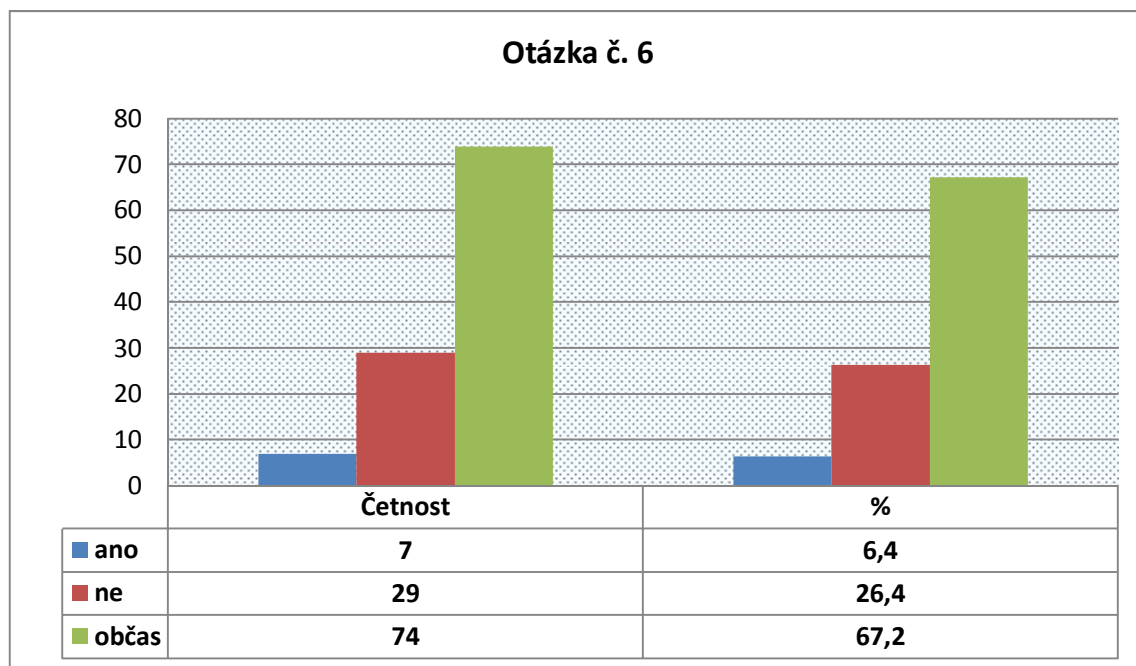
Z grafu je patrné, že 76,4 % dotazovaných *s rodiči vychází*. Dospívající si dobře uvědomují důležitost dobrých vztahů v rodině a rodiče stále považují za důležité osoby v jejich životě. Ze začátku jsou rodiče pro své děti autoritou a určitým vzorem a inspirací. Vzájemná důvěra, podpora a porozumnění mezi členy rodiny, je základem spokojenosti v životě dítěte.

Odpověď „*respektuji rodiče, ale jejich názory se neřídím*“ vybralo 21,8 % studentů. Tato „rebelie“ vůči rodičům je dána věkem žáků, kdy se snaží prosadit své názory a tím prosadit sám sebe a svou identitu, což je z vývojového hlediska zcela normální.

Pouze 1,8 % dotazovaných *si s rodiči nerozumí a nemá si co říct*. Tento špatný vztah s rodiči může mít mnoho důvodů. Mezi příčiny patří např. špatná komunikace členů rodiny, odlišné názory, zvýšené nároky na dítě aj.

Otázka č. 6: Hádáš se s rodiči?

Graf č. 3 – Hádáš se s rodiči?

Nejvíce bylo odpovědí, a to 67,2 %, že se *s rodiči občas hádají*. Že mezi rodiči a dětmi vznikají hádky je zcela zřejmé a patří to k vývoji dospívajících. Jedinci se hádkami, kdy prosazují svoje názory a postoje, snaží vydobýt určité postavení v rodině a chtějí být bráni a uznáváni jako dospělí. Velmi důležitým faktorem je ovšem rodičovský zájem, jejich angažovanost, intenzita vzájemných interakcí a podstata rodičovské autority. Potom konflikty nevadí, protože dospívající mají pocit, že svoje názory mohou vyjadřovat svobodně a bere se na ně ohled.

Celkem vysoký výsledek 26,4 % získala odpověď, že se *s rodiči nehádají*. Tento výsledek mě překvapil a přikládám jej k výchově dětí v nábožensky založených rodinách, kde se děti vychovávají k úctě ke svým rodičům.

Že se *s rodiči hádá*, uvedlo 6,4 % studentů. Z toho vyplývá, že se hádají denně, což pro vývoj dítěte a celkovou pohodu v rodině není dobré.

Otázka č. 7: Kvůli čemu vznikají nejčastěji vaše hádky?

Tabulka č. 4 – Kvůli čemu vznikají nejčastěji vaše hádky?

Důvod hádek	Četnost	%
Škola	50	45,5
Kamarádi	10	9
Domácí práce	13	11,8
Odlišné názory	11	10
Počítač a televize	7	6,4
Peníze	1	0,9
Nehádá se	18	16,4

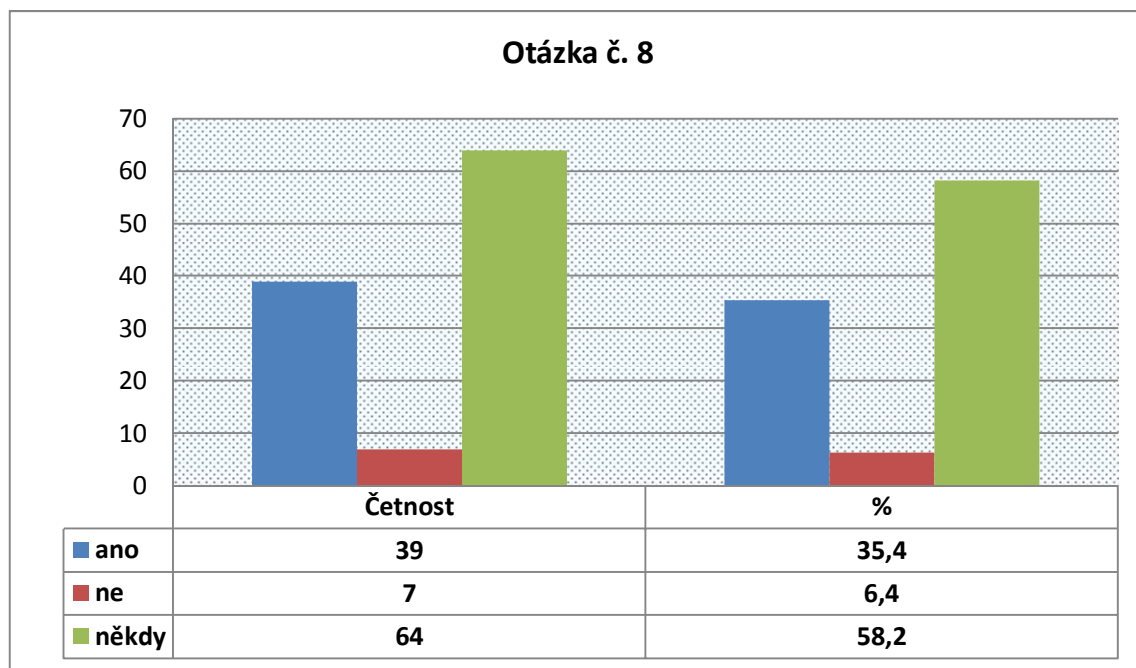
V této otázce nejvíce respondentů uvedlo, že jejich hádky vznikají kvůli *škole*. Příčinou může být prospěch ve škole, nevhodné chování, vysoké požadavky a nároky kladené rodiči na děti. Někteří rodiče si myslí a jsou přesvědčeni, že bez vzdělání nemá dítě v této společnosti moc šancí na úspěch. Často zapomínají, že každé dítě je jiné a špatný prospěch ve škole přičítají jeho neochotě se učit. Přitom si nechtějí připustit myšlenku, že na to jejich dítě nemá a nemůže plnit jejich někdy přehnané požadavky.

Mezi další nejčastější příčiny hádek patří *domácí práce* s 11,8 % a *odlišné názory* s 10%. Dospívající si začínají prosazovat své myšlenky a často jsou přesvědčeni, že názory rodičů jsou zastaralé a nemoderní. Jedinci v jejich věku vidí život z jiného pohledu. Mladý člověk nemá ještě tolik životních zkušeností a všechno si zatím v životě idealizuje.

Hádky kvůli *kamarádům* uvedlo 9 % studentů. Často se stává, že rodiče nesouhlasí s výběrem kamarádů. Svým potomkům se snaží radit při výběru, když se jim zdá, že skupina, se kterou se stýkají, je problémová a pro vývoj jejich dětí nebezpečná.

Otázka č. 8: Řešíš své problémy s rodiči?

Graf č. 4 – Řešíš své problémy s rodiči?

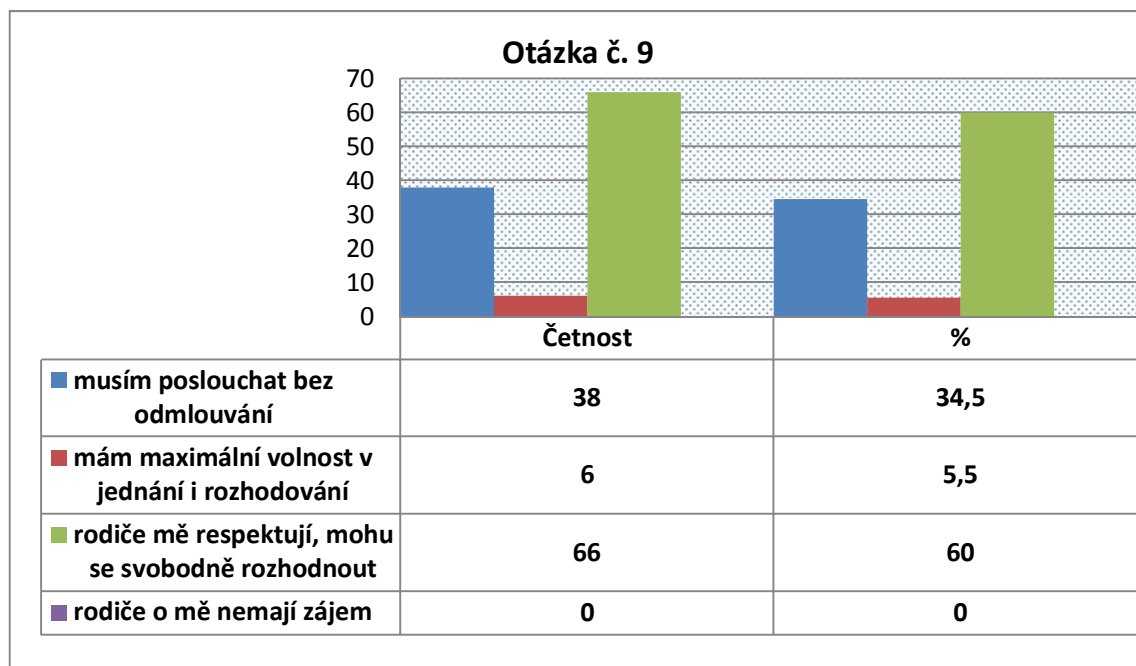
Své problémy s rodiči *někdy* řeší 58,2 % respondentů. V době dospívání rodiče ztrácejí pro dítě své prioritní postavení. Vztahy s rodiči jsou z části nahrazeny vztahy k vrstevníkům, se kterými sdílejí stejné problémy a starosti, které jim život v tomto vývojovém období přináší. Kamarádi jim poskytují podporu i při řešení takových problémů, které by se některým rodičům zdály banální a směšné.

Z grafu vyplývá, že 35,4 % studentů své problémy s rodiči *řeší*. Tito žáci nemají problém přijít za rodiči se svými starostmi a vědí, že rodiče jim s vyřešením problému pomohou a poradí. Tato důvěra svědčí o dobře fungujících vztazích v rodině.

Pouze 6,4 % žáků své problémy s rodiči *neřeší*. Důvodem může být např. nezájem rodičů o dítě, rozdílnost názorů, nedůvěra dítěte k rodičům aj.

Otázka č. 9: Jaký myslíš, že mají rodiče k Tobě vztah?

Graf č. 5 – Jaký myslíš, že mají rodiče k Tobě vztah?

60 % žáků uvedlo, že je *rodiče respektují a že se mohou svobodně rozhodovat*. Tento demokratický vztah a styl výchovy je dle mého nejlepším způsobem jak k dítěti přistupovat a vychovávat. Dítě má určité postavení v rodině a má právo částečně rozhodovat o věcech, které se ho týkají. Rodiče svého potomka berou jako rovnocenného partnera a podle toho k němu přistupují a jednají s ním.

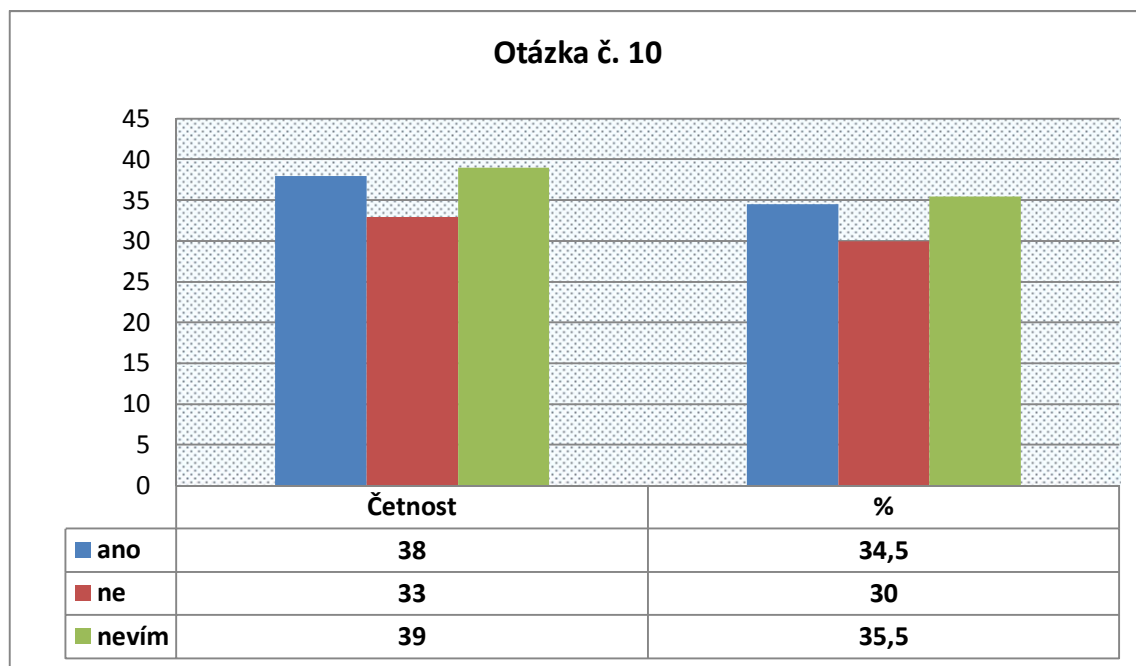
Překvapil mě výsledek, že 34,5 % dotazovaných *musí doma poslouchat bez odmlouvání*. Forma autoritativní výchovy brání dítěti se volně rozvíjet podle svých potřeb. Bezmezné podřizování se rodičům může vést v krajních případech i k závažným psychickým poruchám, které se mohou negativně projevat v chování a postojích dítěte k sobě samému i ke svému okolí.

Malá skupina s 5,5 % uvedla, že má *maximální volnost v jednání a rozhodování*. Při této formě výchovy, kdy rodiče dítěti nechávají přílišnou volnost, ať už z jakéhokoliv důvodu, z dítěte vyrůstá jedinec, který často v budoucnu má problémy začlenit se do společnosti. Úkolem rodičů je dítě vychovávat, vést a být mu příkladem pro jeho budoucí roli dospělého.

Jsem ráda, že se v dotazníku neobjevila odpověď - *rodiče o mě nemají zájem*.

Otázka č. 10: Ovlivňují rodiče Tvůj názor a pohled na svět?

Graf č. 6 – Ovlivňují rodiče Tvůj názor a pohled na svět?

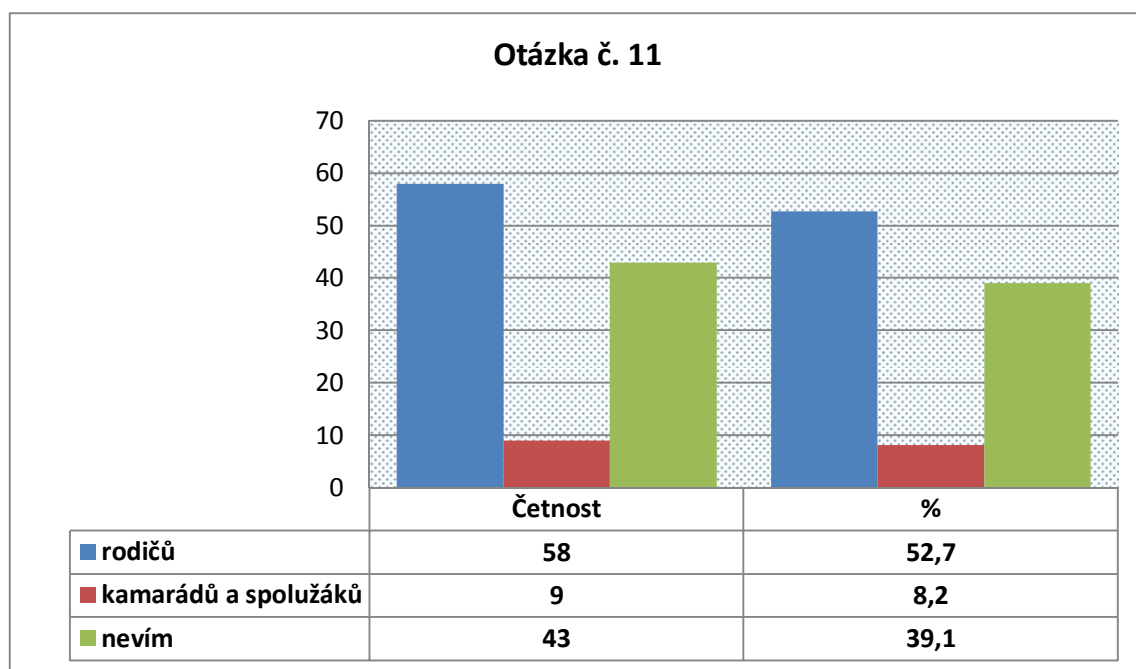
Odpovědi studentů na otázku jestli rodiče ovlivňují jejich názor a pohled na svět byly celkem vyrovnané. Odpověď *ano* uvedlo 34,5 %, *ne* zvolilo 30 % a zbytek respondentů 35,5 % *neví*.

Jedince v životě formují různé sociální vlivy. V první řadě dítě ovlivňuje rodina, škola, vrstevníci, média, dále tradice, zvyklosti v dané společnosti apod. Svůj postoj a náhled k životu člověk získává sociální interakcí, přijímáním vzorů, ale je zde i snaha uplatnit vlastní JÁ.

Podle výsledků z grafu je zřejmé, že většina dospívajících nemá jasno, kdo vůbec ovlivňuje jejich pohled na svět, což vzhledem k jejich věku není nic zvláštního. V této době se střetávají a vybírají mezi názory, jak svých rodičů, kamarádů, médií, školy a chvíli potrvá, než si svůj vlastní pohled na svět vytvoří sami.

Otázka č. 11: Je pro Tebe důležitější názor rodičů nebo Tvých kamarádů a spolužáků?

Graf č. 7 – Je pro Tebe důležitější názor rodičů nebo Tvých kamarádů a spolužáků?

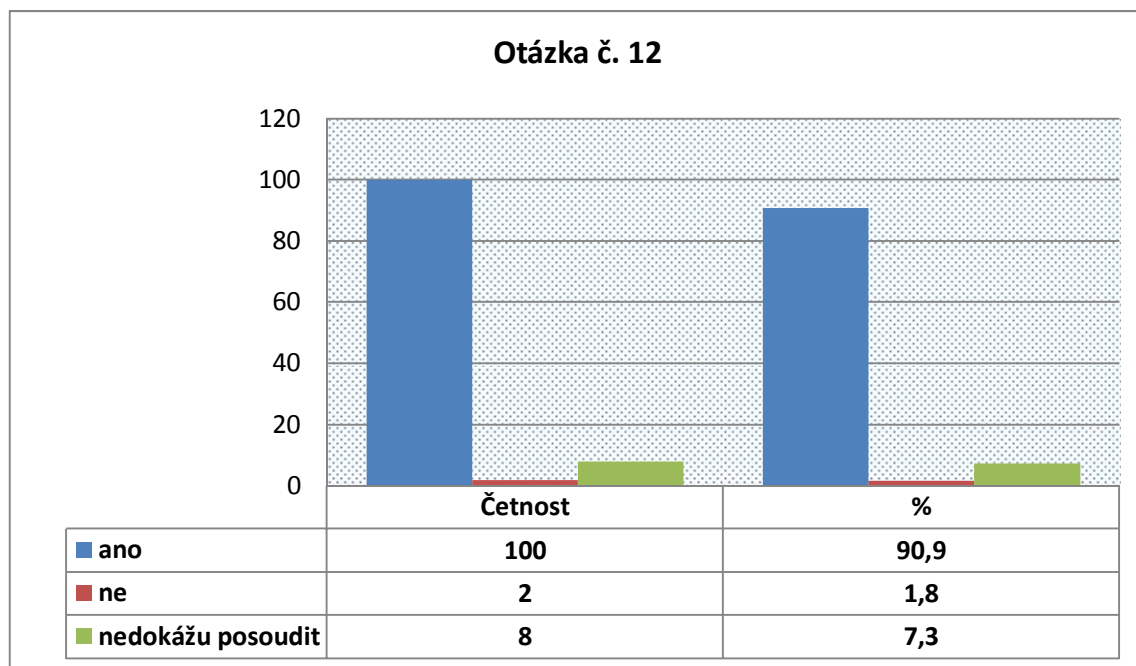
Názor rodičů je pro 52,7 % dotazovaných důležitý, 39,1 % žáků neví, který názor je pro ně důležitější a 8,2 % studentů upřednostňuje názor kamarádů a spolužáků.

U otázky č. 10 si dospívající nebyli jistí, zda rodiče ovlivňují jejich názor na svět. V této otázce už více jak polovina ví, že jsou pro ně důležitější názory rodičů před názory jejich vrstevníků.

To, že vysoké procento dotazovaných neví, který názor je pro ně důležitější, přikládám tomu, že jsou dospívající v tomhle věku ještě stále pevně připoutáni ke své rodině, ale na druhou stranu udržují i kontakty se svými vrstevníky. Je to období porovnávání názorů a postojů těchto dvou „světů“, které jedince ovlivňují.

Otázka č. 12: Myslíš, že Tě rodiče dobře vychovávají pro život?

Graf č. 8 – Myslíš, že Tě rodiče dobře vychovávají pro život?

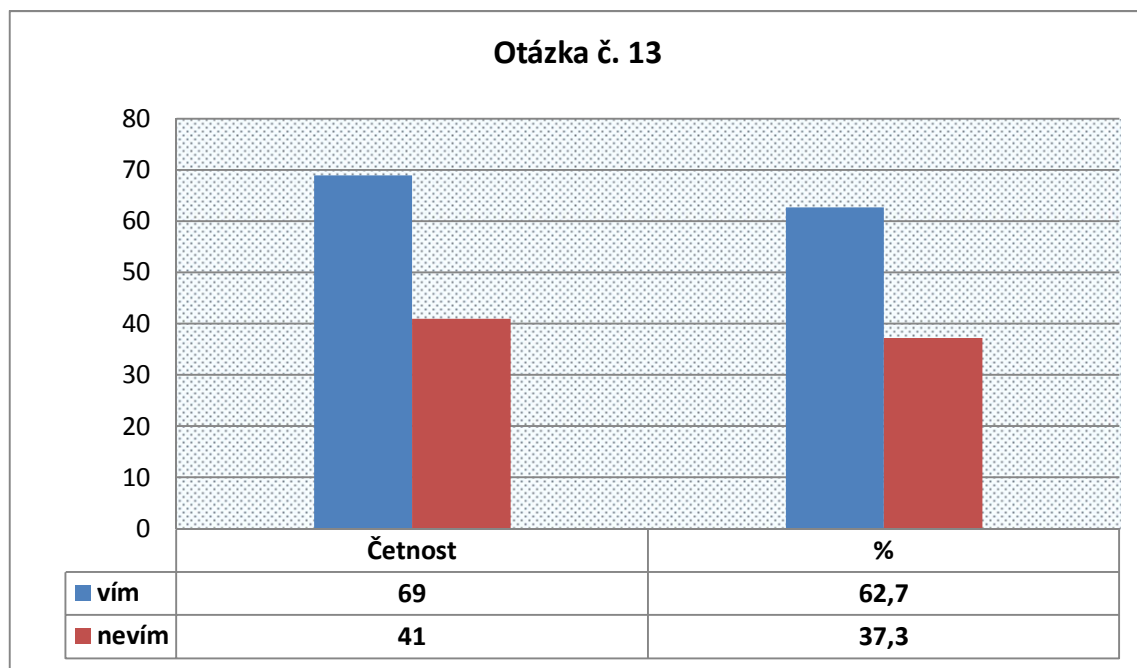

Z grafu je zřetelně poznat, že 90,9 % žáků je přesvědčeno o tom, že je *rodiče vychovávají a připravují pro život dobře*. Je to potěšující výsledek, který by mohl dávat záruku do budoucna. Předpokládám, že tito studenti se budou snažit ve vlastních založených rodinách dál pokračovat ve výchově a předávání svých zkušeností svým dětem a být jim příkladem a vzorem v životě tak, jak to dělají jejich rodiče.

Nepatrný počet 7,3 % respondentů uvedl, *nedokážu posoudit* a jen 1,8 % žáků si myslí, že je *rodiče nevychoávají dobře pro život*.

Otázka č. 13: Víš, která hodnota má pro Tvoji rodinu největší význam?

Graf č. 9 – Víš, která hodnota má pro Tvoji rodinu největší význam?

Celých 62,7 % studentů ví, jaká hodnota má pro jejich rodinu největší význam. Nejčastěji uváděli hodnotu *zdraví*, dále následovala *rodina, láska a šťastný život, víra a vzdělání*.

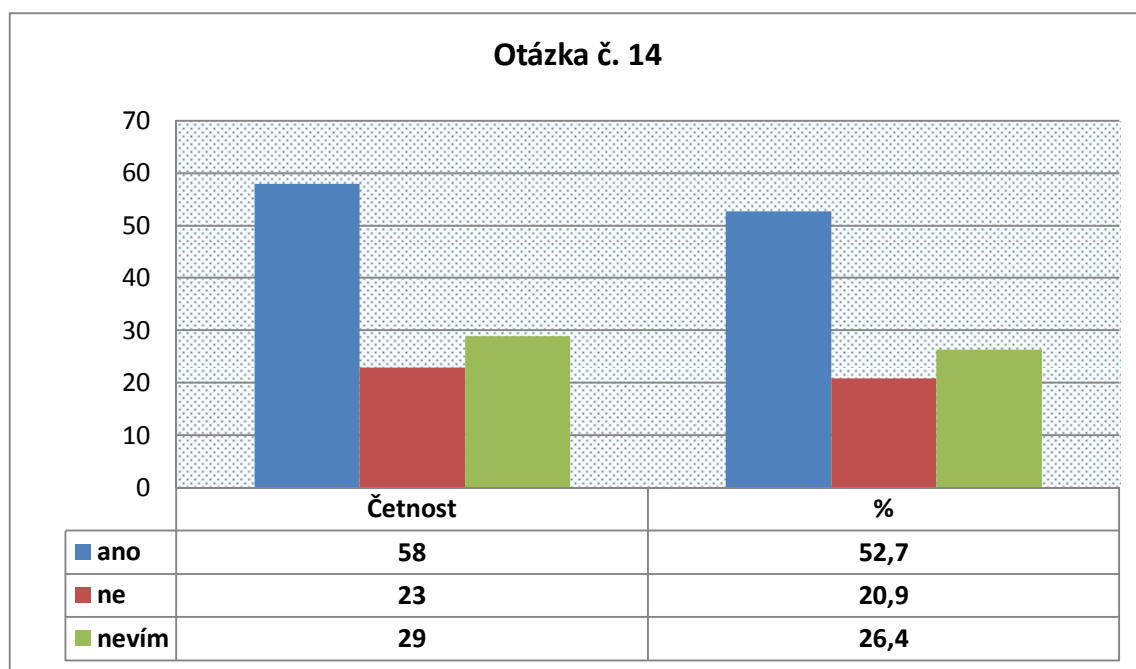
Když srovnám nejvyšší a nejdůležitější hodnoty uváděné žáky v otázkách č. 1, č.2, tak jsou stejné jako hodnoty, které upřednostňují i jejich rodiny.

Odpověď *nevím* volilo 37,7 % žáků.

Jsem přesvědčená, že kdyby tato skupina zjistila, které hodnoty jejich rodina upřednostňuje, nebudou se jejich hodnoty lišit od výše uvedených.

Otázka č. 14: Až budeš v budoucnu zakládat vlastní rodinu, chceš, aby se podobala té, v které jsi vyrůstal/a?

Graf č.10 –Až budeš v budoucnu zakládat vlastní rodinu, chceš, aby se podobala té, v které jsi vyrůstal/a?

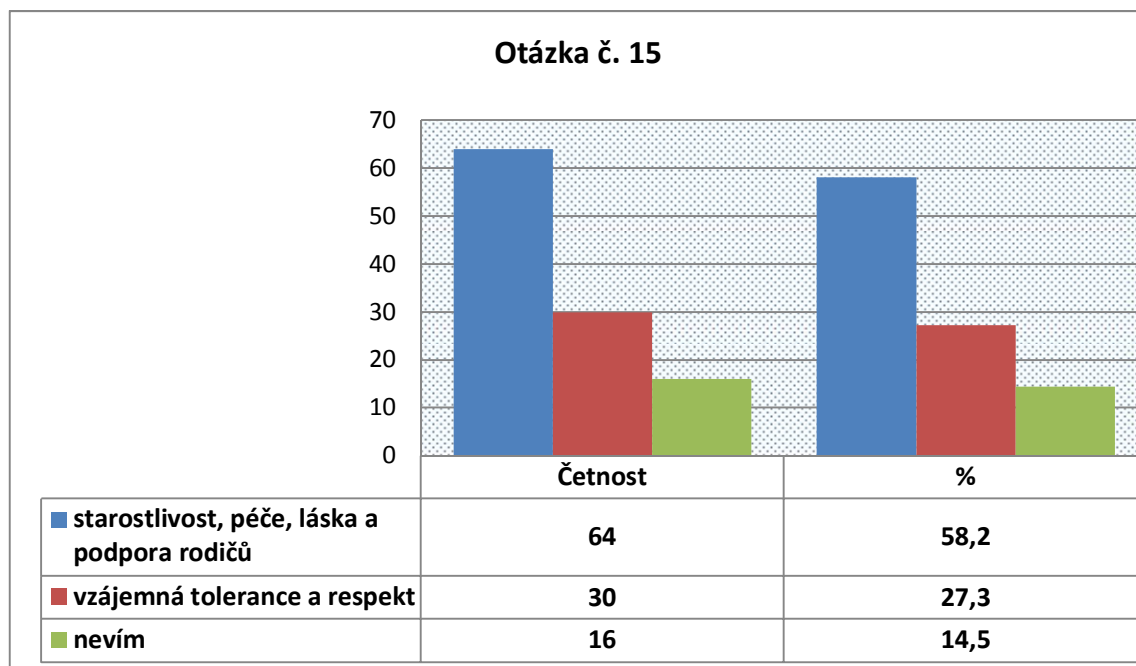
52,7 % dotazovaných by v budoucnu *chtělo, aby se jejich vlastní nově založená rodina podobala té, ve které vyrůstají*. Tito studenti jsou ve svých rodinách určitě spokojeni a nacházejí zde pocit bezpečí a jistoty. Domov a rodinné prostředí provází člověka od dětství. Člověk se ve své rodině vyvíjí a přijímá jejím prostřednictvím hodnoty, postoje a vzorce chování. Pokud má jedinec dobré zkušenosti z původní rodiny, bude s největší pravděpodobností tyto zkušenosti nadále uplatňovat i při vytváření své vlastní rodiny a domova.

26,4 % studentů *neví, zda-li chtějí, aby se jejich nová rodina podobala modelu rodiny, ve které vyrůstají*. Postupně do formování jedince zasahuje škola, vrstevníci, média, a tento vliv může vyvolat první konflikty s tradicemi a hodnotami rodiny, z které dítě pochází.

Ne odpovědělo 20,9 % respondentů. Tento postoj je způsoben zřejmě negativními vlivy a zkušenostmi jedince v rodině. Je to například rozvod a rozchod rodičů, špatná komunikace s rodiči, snížené ekonomické podmínky anebo někdy i jiné představy studentů o fungující rodině. To je jen krátký výčet důvodů, proč dospívající nechtějí v budoucnu napodobovat svou původní rodinu.

Otázka č. 15: Čeho si nejvíce vážíš na rodičích?

Graf č. 11 – Čeho si nejvíce vážíš na rodičích?

U otázky měli studenti možnost vlastní volby odpovědi. Více jak polovina uváděla názor, že si nejvíce váží na rodičích jejich *starostlivosti, péče, lásky a podpory*. Druhou nejčastější odpovědí byla *vzájemná tolerance a respekt mezi rodiči a dětmi*. Jen malá část dotazovaných uvedla, že *neví*, čeho si váží na svých rodičích.

Pro lepší vyhodnocení a názornější zobrazení jsem sestavila graf č.11.

Při vyhodnocování dotazníků mě zaujaly tyto odpovědi studentů:

Odpověď 1: „Nepijí, nekouří, všechno se mnou myslí dobře, jen já to pořád asi nechápu.... Je toho hodně, jsou to dobří rodiče.“

Odpověď 2: „Obětavosti a schopnosti spolu vyjít i v těžkých situacích.“

Odpověď 3: „Toho, že dělají všechno pro to, abych se měl co nejlépe.“

Odpověď 4: „Mají mě rádi a do ničeho mě nenutí. Vychovávají mě, starají se o mě, živí mě.“

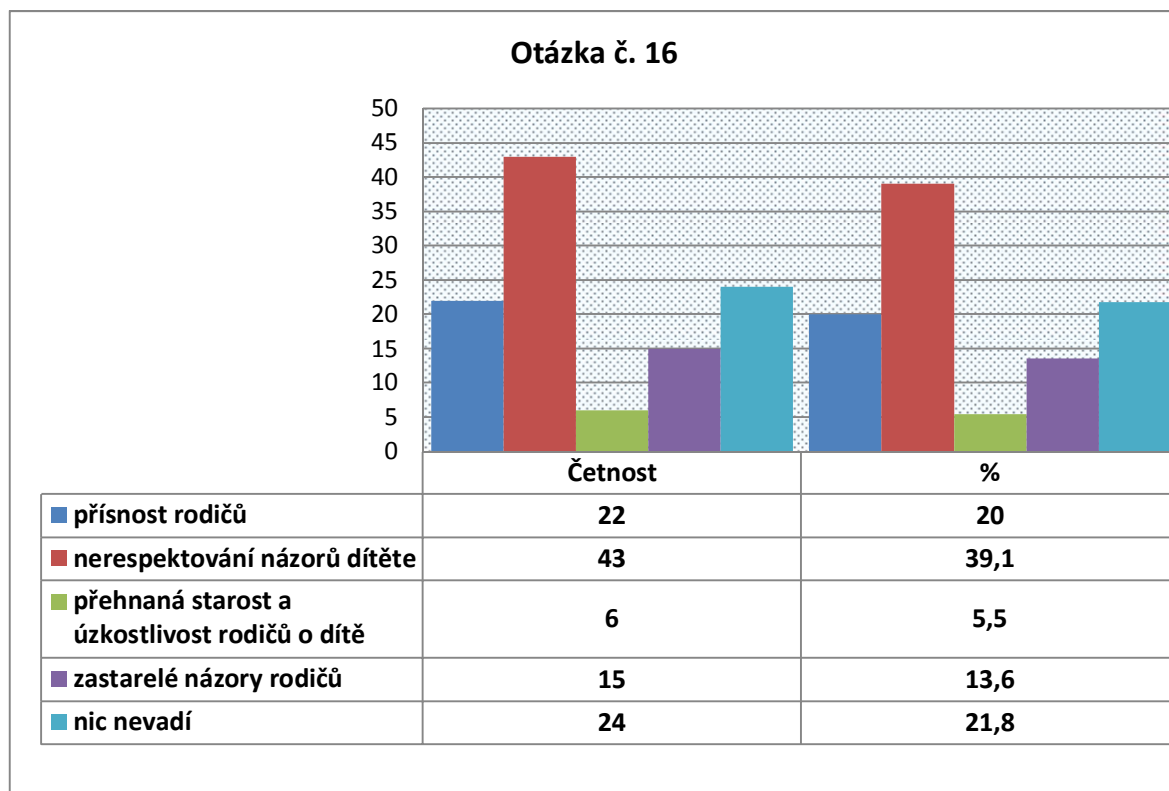
Odpověď 5: „To, že když mám svůj názor, tak mě vyslechnou a přemýšlí o tom.“

Odpověď 6: „Mají mě rádi, ať udělám cokoliv.“

Odpověď 7: „Nejvíc si na nich vážím toho, že se o mě zajímají, mají mě rádi a vůbec nikdy nenadávají.“

Otázka č. 16: Co Ti nejvíc vadí na rodičích?

Graf č. 12 – Co Ti nejvíce vadí na rodičích?

Stejně jako u otázky č. 15 měli i zde studenti možnost vlastní volby odpovědi. Zde nejvíce studenti uváděli: *nerespektování názorů dítěte, přísnot rodičů, přehnaná starostlivost a úzkostlivost rodičů, zastaralé názory rodičů*. Necelá čtvrtina dotazovaných uvedla, že jim *nic na rodičích nevadí*.

I u této otázky jsem zpracovala graf č. 12 pro lepší názornost.

Opět použiji několik zajímavých odpovědí žáků z dotazníků:

Odpověď 1: „Úzkoprsý pohled na život.“

Odpověď 2: „Dogmatické názory a snaha je prosadit.“

Odpověď 3: „Že mají vždy pravdu oni a tu moji málokdy respektují.“

Odpověď 4: „Toho by bylo taky hodně. Hlavně mi kecají do života, ale já vím oni to přece myslí dobře.“

Odpověď 5: „Když říkají „v naší době“ a někdy řeší něco, co bych si dříve nebo později vyřešila sama.“

Odpověď 6: „Pořád se o mě zajímají a nenechají mě být.“

Zhodnocení hypotéz

Dané hypotézy jsem potvrzovala na základě počtu odpovědí respondentů z dotazníků a výsledky vyjádřila součty a procenty v tabulkách a grafech.

H1: Dopívající (děti, lidé) ve věkové kategorii 11-14 let, budou v hodnotovém žebříčku upřednostňovat rodinu

Hypotéza č. 1 se nepotvrdila. Můj předpoklad byl špatný, protože jsem si myslela, že na první místo v hodnotovém žebříčku pubescenti uvedou rodinu. Výsledky byl tento předpoklad vyvrácen, neboť hodnota rodina skončila na druhém místě v žebříčku hodnot s 87 %. Dospívající ve věkové kategorii 11-14 let staví na první místo v hodnotovém žebříčku zdraví. Z celkového počtu 54 dotazovaných uvedlo 49 žáků, tj. 90,7 % hodnotu zdraví.

(vycházím z otázky č. 1)

H2: Lidé ve věkové kategorii 15-19 let, budou v hodnotovém žebříčku upřednostňovat přátelství

Hypotéza č. 2 se také nepotvrdila. Předpokládala jsem, že adolescenti budou na prvním místě v hodnotovém žebříčku uvádět přátelství. Prováděným výzkumem byl tento předpoklad vyvrácen, protože hodnota přátelství skončila na třetím místě v žebříčku hodnot s 58,9 %. Dospívající ve věkové kategorii 14-19 let staví na první místo v hodnotovém žebříčku také zdraví. Z celkového počtu 56 dotazovaných uvedlo 50 studentů, tj. 89,3% hodnotu zdraví.

(vycházím z otázky č. 1)

H3: Děti z úplných rodin si budou myslet, že je rodiče dobře připravují pro život

Z celkového počtu 110 dotazovaných, v otázce č. 4, kde jsem zjišťovala, v jakém typu rodiny žáci vyrůstají, uvedlo, že v úplné rodině žije 96 žáků, tj. 87,3 %.

V otázce č. 12 jsem zjišťovala, zda si žáci myslí, že je rodiče dobře vychovávají a připravují pro život. Zde uvedlo 100 respondentů, tj. 90,9 %, odpověď ano.

Z těchto výsledků vyplývá, že se mi hypotéza č. 3 potvrdila.

(vycházím z otázek č. 4, č. 12)

H4: Studenti budou upřednostňovat názory svých spolužáků a kamarádů před názory svých rodičů

Hypotéza č. 4 se výzkumem nepotvrdila. Názor rodičů je pro 58 studentů, tj. 52,7 % důležitější než názor spolužáků a kamarádů. Jen 9 dotazovaných, tj. 8,2 % upřednostňuje názor vrstevníků. Z celkového počtu 110 žáků uvedlo 43 lidí, tj. 39,1 % odpověď nevím.

(vycházím z otázky č. 11)

H5: Dětem z neúplných rodin, bude nejvíce na rodičích vadit, že se jim málo věnují

Hypotézu č. 5 nemohu potvrdit ani vyvrátit. Můj výzkumný vzorek obsahoval pouze 3 respondenty, tj. 2,7 %, kteří žijí v neúplné rodině. Výsledek hodnocení by nebyl objektivní.

(vycházím z otázky č. 4)

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo ukázat, jaký je hodnotový žebříček současné mládeže a dále jsem se zaměřovala na to, jakou roli sehrávají rodiče při formování hodnotové orientace svých dětí. Vedlejším cílem bylo také zjistit, zda ovlivňuje rodinné prostředí a výchova hodnoty mladého člověka.

Je odvěká pravda, „člověk si rodinu nevybírá“. Buď má štěstí a vyrůstá ve funkční a spokojené rodině nebo to štěstí nemá a je vychováván v problémové rodině, kde není předpoklad pro jeho zdárný vývoj. Dobře fungující rodina plní mnoho funkcí, které se velice těžce dají nějak „uměle“ nahradit. Rodina své potomky nezabezpečuje jen po materiální stránce, ale velkou měrou se podílí na jejich vývoji a formování. Rodiče musí dát možnost rozvinout svým dětem ty nejlepší rysy a potlačit ty nežádoucí, aby z nich vyrostli zdraví, zodpovědní jedinci, kteří budou v budoucnu tvořit zdravou společnost. Rodiče si musí uvědomit, že děti lze těžko předělat, pokud se sami nezmění.

Ve své práci jsem použila explorační metodu výzkumu. Využila jsem kvantitativní metodu pomocí dotazníků, abych získala co nejrychleji a nejvíce dat k mému výzkumu. Stanovila jsem pět hypotéz, které jsem měla výzkumem potvrdit nebo vyvrátit. Výzkumu se celkově zúčastnilo 110 respondentů ze základní školy a gymnázia v regionu Konicka. V mém zájmu byla skupina dospívajících, kterou jsem rozdělila do dvou věkových kategorií: 54 žáků 11-14 let (puberta) a 56 studentů ve věkové kategorii 15-19 let (adolescence).

V praktické části práce jsem se snažila zjistit jaké hodnoty dnešní mladí preferují. Obecně jsou hodnoty ovlivněny pohlavím, věkem, primární rodinou, vzděláním, vrstevníky, prací, společností i médii. Mnou sledovaná mládež uvedla, že mezi nejdůležitější hodnoty v životě řadí: zdraví, rodinu, lásku, životního partnera, přátelství. Zajímavé je zjištění, jak důležité je pro dospívající zdraví. Paradoxně v tomto věku mladí lidé experimentují a často hazardují se svým zdravím. Nejvíce holdují alkoholu, drogám, kouření, často provozují nebezpečné sporty a aktivity, při kterých zapomínají na své zdraví i zdraví jiných lidí.

Dále jsem ve své práci chtěla znát, jak rodiče ovlivňují svoje děti. Z výsledků výzkumu jsem zjistila, že rodiče jsou pro děti stále určitou autoritou. Rodiče sehrávají důležitou roli při formování hodnot, představ, názorů i celkového pohledu na svět u svých dětí. Mění se vztah mezi rodiči a dětmi, kdy rodiče už nejsou nadřazenými členy v rodině. Svoje děti berou jako rovnocenné partnery a vychovávají je k vzájemnému respektu.

Rodiče se snaží brát v úvahu názory, pocity, postoje svých dětí a děti si jich za tento přístup váží a mají k nim úctu. Nebojí se s rodiči řešit své problémy i když mezi nimi občas dojde k nedorozumění a hádce.

Předpokládala jsem, že dospívající budou více upřednostňovat názory a myšlenky svých vrstevníků. Převážná většina dotazovaných respektuje a bere v potaz názory svých rodičů před názory kamarádů. Tento stav určitě nepřetrvává dlouho, protože dospívající v pozdějším věku mají tendence se od své rodiny oddělit. Pokud jsou vztahy a vazby v rodině silné a kvalitní, tak dospělejší jedinec zůstává v kontaktu s primární rodinou i když má jiné názory a pohled na svět. Samozřejmě jedinci, pocházející z dysfunkčních rodin, budou mít větší tendence se vázat na vrstevnické skupiny a hledat v nich to, co jim rodina neposkytuje.

Z výsledků výzkumu je patrné, že fungující rodina stále hraje primární, nepostradatelnou a nenahraditelnou funkci ve vývoji každého z nás. Věk jedince určitě není rozhodující, protože podporu a ochranu nukleární rodiny můžeme potřebovat v kterémkoliv období života. Uvědomuji si, že v dnešním uspěchaném světě jsou moderní rodiny pod velkým tlakem. Jejich členové musí zvládat mnoho věcí v osobním i profesním životě a „díky“ tomu často nezbývá čas na rodinu a její členy. Sama se zamýšlím nad otázkou, jakým směrem se bude rodina, vztahy v rodině, hodnotová orientace ubírat. Bylo by zajisté zajímavé uskutečnit stejný výzkum s odstupem několika let. K jakým výsledkům bychom asi dospěli?

Resumé

V této bakalářské práci na téma „Vliv rodičů při formování hodnotového řebříčku dospívajících“ byla řešena otázka týkající se hodnotové orientace dnešní mládeže a jaký vliv mají rodiče při formování svých potomků.

Práce je tematicky rozdělena do pěti hlavních kapitol.

První kapitola se zaměřuje na období dospívání, kde se blíže popisují vývojové fáze pubescence a adolescence. Tato kapitola se zabývá fyzickými a psychickými změnami, které provázejí dospívající v tomto období. Následně se věnuje proměnám, ke kterým dochází ve vztazích k rodičům a vrstevníkům.

Druhá kapitola je věnována rodině jako instituci, která má hlavní úlohu ve společnosti při formování a vývoji osobnosti jedince. Vymezuje základní funkce rodiny, které plní a její strukturu. Zabývá se znaky současné moderní rodiny, a poukazuje na problémy, se kterými se dnešní rodiny potýkají. V kapitole se zmiňuje i o náhradní rodinné výchově.

Třetí kapitola pojednává o výchově v rodinném prostředí, o výchovných stylech a prostředcích výchovy. Zaměřuje se na jednotlivé styly ve výchově a důležitost výchovných prostředků, které se uplatňují při formování dětí.

Čtvrtá kapitola vysvětluje pojem hodnota, hodnotová orientace a klasifikace hodnot. Pokračuje vývojem hodnotové orientace a preference hodnot v období dospívání.

Empirická část práce obsahuje dotazníkový výzkum, jehož cílem bylo zjistit hodnotovou orientaci současné mládeže. Dospívající byli rozděleni do dvou věkových skupin – pubescenti a adolescenti. Cílem bylo také zjistit jakou roli sehrávají rodiče při výchově a hodnotové orientaci svých dětí.

Poznatky vyplývající z práce by mohli využít a být inspirací rodičům i výchovným poradcům ve školách. Dobře fungující rodina je předpokladem dobře fungující společnosti. I stát by se měl více zajímat a podporovat rodiny s dětmi, nemyslím jen po materiální stránce. Rodina by se neměla stát pouhým označení lidí žijících v jedné domácnosti, ale měla by se snažit plodit a vychovávat zdravé jedince, kteří budou dále tvořit a budovat zdravou společnost.

Anotace

**Petra Plevová: Vliv rodičů při formování hodnotového žebříčku dospívajících
Bakalářská práce, Zlín: UTB, 2012**

Bakalářská práce je zaměřena na vliv rodičů při formování hodnotového žebříčku dospívajících. Zkoumá hodnotové preference současné mládeže a vliv rodinného prostředí, výchovy v rodině na hodnotový žebříček dospívajících.

Klíčová slova:

Pubescent, adolescent, rodina, výchova, hodnota, hodnotová orientace

Annotation

**Petra Plevová: Parents' influence on the formation of adolescents' value system
The bachelor thesis, Zlín: UTB 2012**

The bachelor thesis is focused on the influence of parents in shaping the value chain adolescents. It examines the value preferences of youth and the influence of family environment, family upbringing in the value system of adolescents.

Keywords:

Pubescence, adolescence, family, education, value, value orientation

Seznam použitých pramenů a literatury

- COLOROSOVÁ, B. *Krizové situace v rodině*. 1. vydání. Praha: Ikar, 2008, s. 239. ISBN 978-80-249-1027-7
- DOŇKOVÁ, O., NOVOTNÝ, J. S. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 139
- GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, a. s., 1992, s. 647. ISBN 80-85605-28-7
- KEJDOVÁ, M. VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 185
- KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. 3. Vydání. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 286. ISBN 978-80-904030-0-0
- MACEK, P. *Adolescence*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 207. ISBN 80-7178-348-X
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 143. ISBN 80-7178-085-5
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 6. vydání. Praha: Portál, 2007, s. 109. ISBN 978-80-7367-270-6
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 335. ISBN 08-056-89
- MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2009, s. 445. ISBN 978-80-246-1056-6
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 1. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 336. ISBN 80-200-0525-0
- PETRUSEK, M. a kol. *Velký sociologický slovník I A-O*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 747. ISBN 80-7184-164-1
- PETRUSEK, M. a kol. *Velký sociologický slovník II P-Ž*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, s. 880. ISBN 80-7184-310-5
- RADVAN, E., VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 57
- RASER, J. *Jak vychovávat děti, se kterými se dá žít*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 139. ISBN 80-7178-459-1
- SAK, P. *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. 1. vydání. Praha: Petrklíč 2000, s. 291. ISBN 80-7229-042-8

- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, s. 522. ISBN 80-7178-308-0
- VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo. Historie, současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 283. ISBN 80-86432-93-9
- VÍZDAL, F. *Základy psychologie I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, s. 185

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 - Vyjádři pomocí třístupňové škály svůj vztah k jednotlivým hodnotám? (věk 11-14 let)	48
Tabulka č. 2- Vyjádři pomocí třístupňové škály svůj vztah k jednotlivým hodnotám? (věk 15-19 let)	49
Tabulka č. 3 - Co je pro Tebe v životě nejvyšší hodnotou?	50
Tabulka č. 4 - Kvůli čemu vznikají nejčastěji vaše hádky?	56

Přílohy

Příloha č. 1 Vzor dotazníku

Vážené dívky, vážení chlapci!

Jmenuji se Petra Plevová a jsem studentka Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulty humanitních studií, obor sociální pedagogika. Ráda bych Vás požádala o vyplnění tohoto dotazníku, který je anonymní. Získané údaje budou použity jen pro potřebu mé bakalářské práce na téma „*Vliv rodičů při formování hodnotového žebříčku dospívajících*“.

Přečtěte si pozorně každou otázku a odpověďte prosím pravdivě.

U otázek s možností výběru odpovědí zakroužkujte pouze jednu možnost, která se nejvíce blíží Vašemu názoru. Otázky s volnou odpovědí doplňte prosím stručně a čitelně.

Děkuji za spolupráci a přeji hodně úspěchu v životě.

Pohlaví: a) dívka b) chlapec

Věk:

Škola:

1. Vyjádři pomocí třístupňové škály svůj vztah k jednotlivým hodnotám.

Stupeň 1- nejméně důležitá, stupeň 2- důležitá, stupeň 3- nejdůležitější

Přátelství	1	2	3
Zdraví	1	2	3
Vzdělání	1	2	3
Láska	1	2	3
Rodina	1	2	3
Mír	1	2	3
Svoboda	1	2	3
Štěstí	1	2	3
Peníze	1	2	3
Majetek	1	2	3
Víra	1	2	3
Zábava	1	2	3
Vzhled	1	2	3
Spravedlnost	1	2	3
Životní partner	1	2	3

2. Co je pro Tebe v životě nejvyšší hodnotou?

.....

3. Stručně napiš: Jaký je smysl tvého života?

.....
.....
.....

4. V jakém typu rodiny vyrůstáš?

- a) vyrůstám s oběma rodiči v úplné rodině
- b) žiji jen s jedním rodičem v neúplné rodině
- c) vyrůstám s rodičem a jeho novým partnerem
- d) jsem vychováván v náhradní rodinné péči (dětský domov, pěstounská péče)

5. Jaký máš vztah k rodičům?

- a) vycházím s nimi a vážím si jich
- b) nerozumím si s rodiči, nemáme si co říct
- c) respektuji je, ale jejich názory se neřídím

6. Hádáš se s rodiči?

- a) ano b) ne c) občas

7. Kvůli čemu vznikají nejčastěji vaše hádky?

uved' stručně důvod (např. škola, kamarádi atd.)

.....

8. Řešíš své problémy s rodiči?

- a) ano b) ne c) někdy

9. Jaký myslíš, že mají rodiče k Tobě vztah?

- a) musím poslouchat bez odmlouvání
- b) mám maximální volnost v jednání i rozhodování
- c) rodiče mě respektují, mohu se svobodně rozhodnout
- d) rodiče o mě nemají zájem

10. Ovlivňují rodiče Tvůj názor a pohled na svět?

- a) ano b) ne c) nedokážu posoudit

11. Je pro Tebe důležitější názor rodičů nebo Tvých kamarádů a spolužáků?

- a) rodičů b) kamarádů a spolužáků c) nevím

12. Myslíš, že Tě rodiče dobře vychovávají a připravují pro život?

- a) ano b) ne c) nedokážu posoudit

13. Víš, která hodnota má pro Tvoji rodinu největší význam?

- a) vím uveď, která hodnota to je:
b) nevím

**14. Až budeš v budoucnu zakládat vlastní rodinu, chceš, aby se podobala té,
v které jsi vyrůstal/a?**

- a) ano b) ne c) nevím

15. Čeho si nejvíce vážíš na rodičích?

.....
.....
.....

16. Co Ti nejvíc vadí na rodičích?

.....
.....
.....